

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yakup EROĞLU

ARAP BELÂĞATINDA KİNÂYE VE İSTİ'ÂRE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim TANÇ

ERZURUM - 2007

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu alışma, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lİsans Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim TAN

Daniřman / Jüri

Doç. Dr. İbrahim Yılmaz

Jüri

Doç. Dr. Mustafa AĞırman

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... / ... /

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ	1
a) Belâğat İlminin Tanımı ve Gelişim Süreci.....	1
a1) Belâğat İlminin Tanımı	1
a2) Belâğat İlminin Gelişim Süreci.....	1
b) Belâğat İlminin Bölümleri.....	2
b1) Beyân	2
b2) Meâni	3
b3) Bedî'	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAP BELÂĞATINDA EDEBİ SANATLAR	5
1.1. Mecazlar	5
1.1.1. Teşbih.....	5
1.1.1.1. Teşbihin Unsurları.....	5
1.1.1.2. Teşbihin Kısımları.....	5
a) Teşbih-i Mürsel	5
b) Teşbih-i Mükked	5
c) Teşbih-i Mücmel	6
d) Teşbih-i Mufassal	6
e) Teşbih-i Belîğ.....	6
1.1.1.3. Teşbihü't Temsil	6
1.1.1.4. Teşbihü'z Zımnî	7
1.1.1.5. Teşbihin Gayeleri	7
1.1.2. İsti'âre	7
1.1.2.1. İsti'ârenin Rükûnları (öğeleri).....	7

1.1.2.2. İsti'ârenin Kısımları	8
a) İsti'âre-i Tasrihiyye.....	8
b) İsti'âre-i Mekniyye	8
c) İsti'âre-i Asliyye	8
d) İsti'âre-i Tebe'iyye	8
e) İsti'âre-i Müreşşaha (Terşih).....	9
f) İsti'âre-i Mücerrede (Tecrid).....	9
g) İsti'âre-i Mutlaka	9
h) İsti'âre-i Temsiliyye.....	9
1.1.3. Mecâz-ı Mürsel	10
1.1.4. Mecâz-ı Aklî	11
1.1.5. Kinâye	12
1.1.5.1. Kinâye Çeşitleri.....	12
a) Telvih	12
b) Remz	12
c) İmâ (İşâret).....	12
d) Ta'riz.....	12
1.2. Mânâ ile İlgili Süsleme Sanatları	13
1.2.1. Tevriye	13
1.2.1.1. Tevriyenin Rükûnları	13
1.2.1.2. Tevriyenin Çeşitleri.....	13
a) Tevriye-i Mücerrede	13
b) Tevriye-i Müreşşaha	13
c) Tevriye-i Mübeyyene	14
d) Tevriye-i Müheyyece.....	14
1.2.2. Tıbâk	14
1.2.3. Hüsnü't – Tâil	15
1.2.4. Cem'	16
1.2.5. Tefrîk.....	16
1.2.6. Taksîm.....	16
1.3. Lafızla İlgili Süsleme Sanatları	17
1.3.1. Cinâs	17

1.3.2. İktibâs	18
1.3.3. Tazmîn	19
1.3.4. ‘Akd	19
1.3.5. Secî.....	20
1.3.6. Reddü’l ‘acüz ‘ala’s-sadr	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. KİNÂYE.....	22
2.1. Kinâyenin Rükûnları	22
2.2. Kinâyenin Çeşitleri	23
2.2.1. Mekniyyun anh’a Göre Kinâye Çeşitleri	23
2.2.1.1. Mekniyyun anh (mânâsı) sıfat olan kinâyeler	23
a) Kinâye-i Karibe	23
b) Kinâye-i Baide	23
2.2.1.2. Mekniyyun anh (mânâsı) mevsuf olan kinâyeler	23
2.2.1.3. Mekniyyun anh (mânâsı) nisbet olan kinâyeler	24
2.2.2. Vasıta ve Vesilelerine Göre Kinâye Çeşitleri	25
2.2.2.1. Telvih	25
2.2.2.2. Remz	26
2.2.2.3. İmâ / İşâret	26
2.2.2.4. Ta’riz	27
2.2.3. Kinâye ile İlgili Örnekler	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTİ’ÂRE.....	32
3.1. İsti’ârenin Rükûnları	33
3.2. İsti’ârenin Çeşitleri.....	33
3.2.1. Teşbihin Tarafları Bakımından İsti’ârenin Çeşitleri	33
3.2.1.1. İsti’âre-i Tasrihiyye.....	33
3.2.1.2. İsti’âre-i Mekniyye.....	35
3.2.1.3. İsti’âre-i Hissiyye	37
3.2.1.4. İsti’âre-i Akliyye	37

3.2.2. Müsteârın Lafzının Durumna Göre İsti'ârenin Çeşitleri	37
3.2.2.1. İsti'âre-i Asliyye	37
3.2.2.2. İsti'âre-i Tebeyye	38
3.2.3. Müşebbeh ve Müşebbeh bih'in Aralarındaki Alakaya	
Göre İsti'ârenin Çeşitleri.....	41
3.2.3.1. İsti'âre-i Vifâkiyye.....	41
3.2.3.2. İsti'âre-i İnâdiyye.....	41
3.2.4. Benzetme Yönünün Açık veya Gizli Olmasına Göre	
İsti'ârenin Çeşitleri.....	42
3.2.4.1. İsti'âre-i Âmiyye.....	42
3.2.4.2. İsti'âre-i Hassiyye.....	42
3.2.5. Müşebbeh ve Müşebbeh bih'in Mülayimlerine	
Göre İsti'ârenin Çeşitleri.....	42
3.2.5.1. İsti'âre-i Mutlaka.....	42
3.2.5.2. İsti'âre-i Muraşşaha.....	44
3.2.5.3. İsti'âre-i Mücerrede.....	45
3.2.6. İfrad ve Terkib Yönünden İsti'ârenin Çeşitleri.....	46
3.2.6.1. İsti'âre-i Müfrede	46
3.2.6.2. İsti'âre-i Temsiliyye.....	46
SONUÇ.....	48
KAYNAKLAR	50
ÖZGEÇMİŞ.....	53

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ARAP BELÂĞATINDA KİNÂYE VE İSTİ'ÂRE****Yakup EROĞLU****Danışman : Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim TANÇ****2007 – Sayfa: 53****Jüri : Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim TANÇ
Doç. Dr. İbrahim YILMAZ
Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN**

İnsanoğlunun, meramını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda ifade etmesinin yanında muhataba tesir edecek tarzda söz söyleme sanatı olan belâgat ilminin en önemli konusunu edebi sanatlar teşkil etmektedir.

Arap Belâğatında çok önemli bir yere sahip olan edebi sanatlar hakkında özellikle kinaye ve isti'are sanatları hakkında bilgi vererek edebi eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak çalışmamızın asıl amacıdır.

Çalışmamızda edebi sanatlar konusu daha iyi anlaşılabilmesi açısından kısımlara ayrılarak açıklanmış, kinaye ve isti'are konularıyla ilgili örnekler verilmiş ve bu örnekler Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisleriyle zenginleştirilmiştir.

Arap dili ve edebiyatının en önemli kaynakları arasında yer alan ve en yüce edebi şaheser olan Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin (sav) hadislerinde edebi sanatların çokça kullanılmış olmasından dolayı, Kur'an'ın ve Hadis-i şeriflerin hakkıyla anlaşılması ve değerlendirilmesi, edebi vasıflarının idrak edilebilmesi belâgat iminin inceliklerine vakıf olmakla mümkündür.

Kinâye ve isti'âre sanatları ile ilgili Türk dili ve edebiyatından verdiğimiz örnekler hem bu sanatların anlaşılmasını kolaylaştırmış, hem de okuyucuya mukayese imkanı sağlamıştır. Ayrıca Arap edebiyatındaki edebi sanatların pek çoğunun dilimizde de kullanıldığı bu çalışmamızda görülmektedir.

ABSTRACT

Ms. Thesis

Allusion and Metaphor in the Arabic Rhetoric

Yakup EROĞLU

Supervisor: Asst. Prof Dr. H. İbrahim TANÇ

2007 – Pages: 53

**Jury : Asst. Prof Dr. H. İbrahim TANÇ
Assoc. Prof Dr. İbrahim YILMAZ
Assoc. Prof Dr. Mustafa AĞIRMAN**

The most important topic of the rhetoric knowledge, which means the speaking art in which man can express his request in an easy and clear manner and have impression on the listeners, according to his present condition comprises the literary arts.

The main aim of the present study is to grasp the literary works better giving information about the literary arts, especially allusion and metaphor, which have great importance in the Arabic rhetoric.

In the study, in order to understand the literary works better, the topic was expressed dividing into parts; examples about allusion and metaphor were presented and these examples were elaborated with the verses from the Koran and traditions of Prophet Mohammed.

Because the literary arts are densely used in the Koran, which is one of the most important sources of the Arabic language and literature and the supreme masterwork, and in the tradition of the Prophet Mohammed, fully understanding and evaluating the Koran and the traditions and their literary features are only possible with the knowledge of details of the rhetoric.

The examples from the Turkish language and literature about the arts of allusion and metaphor either eased the understanding of these arts or provided the reader with the comparison opportunity. It can also be seen in this study that many of these arts are being used in Turkish literature.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu duygu ve düşüncelerini en açık ve en güzel şekilde anlatma melekesine sahip tek canlıdır. İnsan herhangi bir konuda meramını anlatırken düşüncelerini ifade ederken, eserler ortaya koyarken sade bir anlatımın yanında edebi sanatlara da başvurmuştur. Çünkü sözün güzellik kazanması açısından edebi sanatlar vazgeçilmez unsurlardır. Özellikle Arapça günlük konuşmalar da bile çeşitli edebi sanatlar vasıtasıyla söze parlaklık kazandırmaya çok elverişlidir.

Arap Dili ve Edebiyatının en önemli kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) hadis-i şeriflerinde de hakikat, mecâz, teşbih, icaz, itnâb, musâvât ve özellikle kinaye ve isti'âre gibi edebi sanatlar çokça kullanılmıştır. Bu sanatları ve dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'i ve diğer Arapça edebi metin ve nazımları anlamak için meâni, beyân ve bedî ilimlerini kapsayan belagat konuları ele alınmış ve bu konularda pek çok kıymetli eser yazılmıştır. Bu eserlerin en önemlileri arasında; *el-Belâğatül-Vaziha*, *el-Cevâhirü'l-Belâğa*", "*el-Belâğatü'l-'Arabiyye*" "*Delilü'l-belâğati'l-'arabiyye*" ve "*Mü'cemü'l-belâğati'l-'arabiyye*" yer almaktadır. Bu eserlerin yanı sıra, "*Belâğat Kur'ân Edebiyatı*", "*Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar Belağat*" ve "*Telhîsu'l Miftah*" ın Türkçe tecümesi olan "*Telhis ve Tercümesi*" adlı eserlerde istifade ettiğimiz eserler arasında yer almaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde, Belâğat ilmi ve gelişim süreci hakkında bilgi verilerek, bu ilmin bölümleri olan beyân, meâni, bedî ilimlerinden ve bunları oluşturan konulardan bahsedildi.

I. bölümde Arap dili ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan edebi sanatları, daha iyi anlaşılabilmesi açısından mecazlar, mana ile ilgili süsleme sanatları ve lafızla ilgili süsleme sanatları şeklinde üç kısma ayırdık. İlk kısımda mecazlar bahsini oluşturan, mecâz-ı mürsel, teşbih, isti'âre ve kinaye konuları; ikinci kısımda, mânâ ile süsleme sanatlarından tevriye, hüsn-i tâ'lil, nida, tıbâk, cem', tefrik, taksim; üçüncü kısımda ise lafızla ilgili süsleme sanatları olan cinas, iktibas, akd, tazmin, secî, reddü'l 'acüz 'ala's-sadr konuları kısaca ele alındı.

II. bölümde mecazlar bahsinde önemli bir yer tutan kinaye konusu geniş bir şekilde açıklanarak, kinayenin kısımları, türleri Kur'an âyetleri, hadis-i şerifler ve çeşitli belâğat kitaplarından alınan örneklerle anlatıldı.

Son bölümde ise Arap Belâğatı ve Edebiyatında geniş bir yere sahip olan isti'âre konusu yukarıda ismini zikrettiğimiz muteber kaynakların yanı sıra, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden alınan örneklerden yararlanılarak kısımlarıyla beraber açıklanmaya çalışıldı.

Metinde geçen âyetlerin meâlleri genellikle Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan "*Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*" adlı eserden alınmış yer yer farklı meâllerden de istifade edilmiştir. Ayrıca âyetlerin meâlleriyle beraber Arapça orijinalleri de konulmuştur.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için örnek olarak kullandığımız Hadis-i şerifler de genellikle "*Kütüb-i Sitte*" denilen muteber hadis kitaplarından alınmış ve hadislerin orijinal metinleriyle mânâları beraber verilmiştir.

Çalışmamızda ulaşmaya çalıştığımız ana hedef, edebi sanatlar özellikle kinaye ve isti'âre hakkında bilgi vermek ve bu sanatları öğrenen okuyucunun edebi eserleri daha iyi anlamasını sağlamaktır.

Gerek tez konusunun seçimi gerekse konunun incelenmesinde ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. H.İbrahim TANÇ' a, Doç. Dr. İbrahim YILMAZ' a, Yrd. Doç. Dr. Yusuf SANCAK' a, Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN'a ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
H.	: Hicri
M.	: Miladi
öl.	: Ölümü
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
yy.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

a) Belagat İlminin Tanımı ve Gelişim Süreci

a1) Belâgat İlminin Tanımı

Belagat, sözlükte sözün fasih ve açık seçik olması anlamındadır. Ayrıca belagat, ulaşmak, varmak anlamlarına da gelir.¹

Bir meleke olarak belagat; bir fikrin sözlü veya yazılı olarak, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.

İlim olarak ise belagat, düzgün ve yerinde söz söyleme usûl ve kaidelerini inceleyen, beyân, meâni ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılan ilim dalıdır.²

Klasik belagat kitaplarında "fasih bir sözün muktezây-ı hâle mutabık olarak ifade edilmesi" şeklinde tarif edilmiştir.³

a2) Belâgat İlminin Gelişim Süreci

Belagat Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşandır.

Arap edebiyatında belagat çalışmaları önce edebi tenkit şeklinde başlamış, İslami dönemde ise hem Kur'an-ı Kerim'in icazı, hem de edebi tenkit sebebi ile bu faaliyet daha hızlı bir şekilde devam etmiştir.

Birinci Dönem: Kur'an-ı Kerim'in nüzûlünden yaklaşık IV. y.y. sonlarına kadar devam eden bu dönemdeki belagat çalışmaları dil ve edebiyat, tefsir, edebi tenkit ve kelam ilimleri ile karışık bir şekilde ele alınmış, fakat esas hedef Kur'an-ı Kerim'i layığıyla anlamak olmuştur.

İkinci Dönem: X. y.y. sonralarından XIV. y.y. sonlarına kadar devam eden, belâgatın müstakil bir ilim halinde teşekkül etmeye başladığı ve terimlerinin belirmeye başladığı dönemdir. Bu dönem yazılan eserlerde belagat konulan ön planda gelmektedir.

¹ Firûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-muhît**, (nşr.,Mektebetü tahkikü't-türâs fi müesseseti er-Risâle) Beyrut, 1987, s. 226; Hulusi Kılıç, "Belâgat", T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1988-2007, 5/380.

Ahmed el-Hâsimî, **Cevâhirü'l - Belâğa fi'l Meânî ve'l Beyân ve'l Bedî'**, İst., 1984. s. 244-246, Zemahşeri, **el-Keşşaf**, Beyrut, 1/16, s. 190-214; **Esrarü'l - Belâğa**, Beyrut, 1965, s. 7-8.

² M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İst., 1989, s. 21;

Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, **el- Belâgatü'l-Vâziha**, Mısır, 1919, s. 8-10.

³ Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmaniye**, İst., 1310 h., s. 12.

Tahirü'l Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, İst., 1973 , s. 25.

Nusreddin Bolelli, **Belagat Kur'an Edebiyatı**. Mar. Un. İlh. Fak. Yay., İst., 1993, s. 20.

Üçüncü Dönem: XIX. y.y. in ortalarından XIX. y.y. sonralarına kadar devam eden bu uzun dönemde diğer bir çok ilim alanında olduğu gibi belagat ilimlerinde de bir duraklama başlamıştır. Bu dönemde belagat adına yapılan çalışmalar şerh⁴, haşiye⁵ ve tâ'likat⁶ şeklinde olmuştur.

Belagatla ilgili eserlerde beyân, meâni ve bedî' şeklindeki üçlü tasnif aynen devam etmiş ancak "Bedîyyat" denilen Hz. Peygamberin metnini konu edinen ve her beytinde en az bir bedîi sanat kullanılan ünlü bir nazım şekli ortaya çıkmıştır.

Dördüncü Dönem: XIX. y.y. sonlarından günümüze kadar devam eden, İslam dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra bir takım yenilik arayışlarının başladığı dönemdir.

XX. y.y. belâğatçılarının özelliği daha önceki dönemlerde yazılıp, bu dönemin başlarında neşredilen metin, şerh ve haşiyelerden faydalanarak konuyu kendi düşüncelerine göre ifade etme yoluna başvurmalarıdır.⁷

b. Belagat İlminin Bölümleri

Belagat ilmi, beyân, meâni ve bedî' olmak üzere üç bölüme ayrılır.

b1) Beyân: Sözlükte, ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi manalara gelir.⁸

Edebiyat terimi olarak beyân, mânâyı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usûl ve kaidelerini inceleyen ilimdir. Beyân kısaca mânânın farklı üsluplarla, çeşitli yollarla ifade edilmesidir. Mesela: "Ahmet'in uykusu var" ifadesi, "Ahmet'in gözünden uyku akıyor" şeklinde bir mecazla veya "Ahmet herhalde dün gece beşik sallamış" şeklinde bir kinaye ile anlatılabilir. Hepside Ahmet'in uykusu olduğunu gösterir.⁹

⁴ Şerh: Bir yazı ve konuşmayı kolay anlaşılması için tafsil etme.

⁵ Haşiye: Bir kitabın muhtevasını açıklamak için yazılan mülâhaza ve izahlar.

⁶ Tâ'likat: Bir eseri açıklamak üzere kenarına yazılan veya ayrıca eser olarak hazırlanan notlar.

⁷ Ahmed Emin. **Ruhu'l-İslam**, Beyrut, 1969, III, 124-125, Hulusi Kılıç, "Belâğat" T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1988-2007, 5/380-383.

⁸ Firûzâbâdî, s. 1526: İbn Manzur, **Lisanü'l-'Arab**, Beyrut, 13/67, İbrahim Kâfi Dönmez, "Beyân" T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1988-2007, 6/22-25

⁹ Şâdi Eren, **Kur'an'da Teşbih ve Temsiller**, İst., 2002. s. 15.

Beyân ilmi kişiye farklı söz ve usullerle meramını iyi ifade edebilme melekelerini kazandırır. İfadelerdeki güçlük ve açıklık derecesi teşbih, mecaz, istiare ve kinaye ile değişir. Söz konusu ifade tarzlarından hangisinin daha belîğ olduğu beyân ilminin üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Genellikle mecazın hakikatten, istiârenin teşbihten, kinâyenin de açık olarak söylemekten daha belîğ olduğu kabul edilir.

Beyan ilminde esas olan, muhataba söylenecek sözün onun tabiatını etkileyecek tarzda olmasıdır. O halde bu ilmin disiplinleri, sözün insan tabiatını etkileyebilmesini sağlayan disiplinlerdir. Bunların başında sözün insan tabiatına en müessir bir formda irâdî mübalağaya geçişin ilk basamağı olan teşbîh üslûbuyla başlar, mecâz ve kinâye ile zirveye ulaşır.¹⁰

Beyân ilminin gayesi duygu ve düşünceleri yeri ve zamanına uygun şekilde ifade edebilmek ve edebi eserleri daha iyi anlamaktır.¹¹

b2) Meâni: Meâni kelimesi mânânın çoğuludur. Belâgatın sözün yerinde olma şartlarını, sözü duruma ve yere göre ayarlama ilkelerini inceleyen dalıdır.¹²

Meâni ilmi, belâgatın temeli sayılan en önemli kısmıdır. Bu ilim, henüz belâgat dediğimiz, dilin edebiyatına girmeden önce, muhatabın durumunu dikkate alarak her makâma ait bir makâlin olduğu gerçeğinden hareketle, cümle şekilleri ve bunların kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kaideleri öğretir.

Meâni ilminin konusu ve mâhiyetini daha iyi anlayabilme açısından Muallim Nâci'in şu sözleri çok güzel bir örnek teşkil etmektedir: "Bir ordu komutanı askere hitaben i'rat edeceği nutku cezâletli lafızlardan oluşturmaya çalışır. Çünkü kışla nazikçe söz söylenecek bir yer değildir. Bunun tam aksine bir âşik gönlünü cezbetmeye çalıştığı mâ'sûkuna ince, nazik lafızlarla söz söylemek ister. Zira sevgilinin kulağı şiddetli kelimenin hücumuna dayanamaz."¹³

Lâfız-anlam uygunluğunun gerekliliği, mânâların değerinin durum ve konuma uygun düşmesinden ileri gelmesi, mânâların dinleyicilerin kültür

¹⁰ Halil İbrahim Kaçar, **Edebi Yönden Hazif Üslûbu**, İstanbul, 2003, s. 15.

¹¹ Firûzâbâdî, s.226; Dönmez, "Beyân" T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, 6/22-23; el-Hâşimî, s.244-246; Zemahşeri, **el-Keşşaf**, 1/16, 190-214; **Esrarü'l-Belağa**. 1965, s.7-8.

¹² Bilgegil, s.44; Tahirü'l Mevlevî, s.49; Abdülaziz Atik, **İlmü'l-Meâni**, (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye) Beyrut, 1985, s.47-68; İsmail Durmuş, "Meâni" T.DV., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1988-2007, 28/204-205.

¹³ Muallim Nâci, **İslahât-ı Edebiyye**, Hazırlayanlar: Alemdar Yalçın, M. Ali Hayber, Akabe Yay., Ank., s. 18.

seviyesine göre ayarlanma zarureti gibi düşünceler meâni ilminin nüvesini oluşturmuştur.

Meâni ilminin konuları arasında; haber ve inşâ cümleleri, inşâ cümlesinin bölümlerinden emir, nehy (yasaklama), istifham (soru), temenni (arzu etmek), nida, kasr (tahsis etmek), vasıl (bağama), fasıl (ayırma), icaz (sözü kısaltmak), itnâb (sözü uzatmak), musâvât (eşitlik), zikr, hazf, takdim ve te'hir, yer alır.

b3) Bedî': Sözlükte örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icât eden örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan demektir.

Bir belâgat terimi olarak bedî', duruma uygun açık ve düzgün söylenen sözün lafız ve mânâ bakımından güzelleştirilmesi ile ilgili bilgileri ve kaideleri inceleyen ilim demektir.¹⁴ Edebi sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usûl ve kâidelerini inceleyen ilimdir.¹⁵

Bedî' ilminin temelini ilk defa el-Câhız (öl. 255/869) atmıştır. Bedî'i edebi bir sanat olarak ilk inceleyen Abbasi halifesi Abdullah b. El-Mû'tez (öl. 296/908-909) bu konuda "Kitabü'l-Bedî" adıyla bir eser yazarak bu ilmin prensiplerini açıklamış ve ana konularını tespit etmiştir.¹⁶

Bedî' lafız ve mânânın süslenmesidir. Terzinin müşterisinin endamına göre diktiği elbiseyi daha güzel göstermek için yer yer süslemesi gibidir. Mesela: "Ak akçe kara gün içindir.", sözü "Beyaz akçe siyah gün içindir." şeklinde söylene aynı mânâyı ifade etmekle beraber, gücünden ve güzelliğinden çok şey kaybeder.¹⁷

Bedî' ilminin konuları arasında ; cinas, iktibas, 'akd, tazmin, seci', reddül'acüz 'ala's-sadr gibi lafızla ilgili süsleme sanatları (mühassinât-ı lafziyye) ve tevriye, tıbâk, mukabele, mürâ'âtür-nazır, istihdam,, cem', tefrik, taksim, te"kidü"l-medh bi mâ yüşbihü'z zcm, te"kidü"l-zemm bi mâ yüşbihü'z medh, hüsnü't-ta'lîl, i'tilâf, üslûbü'l-hakîm, hiisnü'l-ibtidâ, hüsnü'l-intihâ gibi mânâ ile ilgili süsleme san'atları (mühassinât-ı ma'neviyye) yer alır.

¹⁴ Hatib el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, haz: Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Prof. Dr. Mustafa Kılıçlı, Sadi Çögenli, s. 212.

¹⁵ Abdülaziz Atik, **İlmü'l-Bedî**, (nşr. Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye) Beyrut, 1985, s. 7,11-12; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî'", T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1992, 5/320-321.

¹⁶ Sadî Eren, s. 15.

¹⁷ Nusreddin Bolelli, s. 294; Hacımüftüoğlu, "Bedî'", T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1992, 5/320-321.

1. BÖLÜM

1. ARAP BELÂĞATINDA EDEBİ SANATLAR

1.1. Meczazlar

1.1.1. Teşbih

Sözlükte, bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamındadır.¹⁸

Bir beyan terimi olarak teşbih, telâffuz edilsin veya edilmesin "kaf (ك) veya benzeri bir edat vasıtasıyla bir veya birkaç şeyi başkası ile aynı sıfat veya sıfatlarla müşterek olduğunu beyan etmektir.¹⁹

1.1.1.1. Teşbihin Unsurları

Teşbihin unsurları dörttür.

- Müşebbeh (benzetilen)
- Müşebbeh Bih (kendisine benzetilen)
- Vech-i Şebeh (benzetme yönü)
- Teşbih edatı

Misal : "الْأَسْنَانُ كَأَسْنَانِ الْمُنْطِ فِي الْإِسْتِوَاءِ"

"İnsanlar' eşitlik açısından tarak dişleri gibidir."²⁰

Bu misalde; "الْأَسْنَانُ" müşebbeh, "أَسْنَانِ الْمُنْطِ" müşebbeh bih, "فِي الْإِسْتِوَاءِ" vech-i şebeh, "ك" teşbih edatı

1.1.1.2 Teşbihin Kısımları

a) Teşbih-i Mürsel: Teşbih edatı zikredilen teşbih

Misal: "فَقَنَّ الْقَوْمَ فِيهَا صَرَعى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ"

"Öyleki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün."²¹

Teşbih edatı zikredildiğinden bu misaldeki teşbih mürsel'dir.

b) Teşbih-i Müekked: Teşbih edatı hazfedilen teşbih

Misal: "أَنْتَ نَجْمٌ فِي رُفْعَةٍ وَضِيَاءٍ"

"Sen yükseklik ve ışık bakımından yıldız gibisin."²²

Teşbih edatı hazfedildiği için bu misaldeki teşbih müekked'dir.

¹⁸ Firûzâbâdî s. 1610; İbn Manzur, 13/503; Abdülaziz Atik, **İlmü'l'- Beyân**, (nsr.,Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye). Beyrut, 1985. s. 61.

¹⁹ Ali el-Carim, Mustafa Emin, **el-Belâğatü'l-Vâziha**, s. 30.

²⁰ A.g.e., s. 31.

²¹ Hakka, sû'resi, 69/7.

²² Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, **Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar Belâğat**, Ezurum, 2001, s. 144.

c) Teşbih-i Mücmel: Teşbih yönü hazfedilen teşbih.

Misal: "الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ عَلَى الْحَجَرِ"

"Küçüklükte tahsil edilen ilim taşta kazınan nakış gibidir."²³

Bu misalde benzetme yönü zikredilmediğinden teşbih mücmeldir.

d) Teşbih-i Mufassal: Teşbih yönü zikredilen teşbih.

Misal: "كَأَنَّهُ بُنْيَانٌ مَرْصُودٌ"

"Sanki onlar birbirine kenetlenmiş bina gibidir."²⁴ Bu cümledeki teşbih mufassal teşbihtir.

e) Teşbih-i Belîğ: Teşbih edatı ve teşbih yönü hazfedilen teşbih.

Misal: "وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَاسًا"

"Biz geceyi bir örtü yaptık."²⁵

Bu âyette "gece" örtmede elbiseye benzetilmiştir.

Misal: "إِنَّمَا الْمُؤْمِنِينَ إِخْوَةٌ"

"Müminler ancak kardeşler."²⁶ Teşbih edatı ve teşbih yönü hazfedildiğinden teşbih-i belîğdir.

1.1.1.3. Teşbihü't-Temsil

a) Temsil-i Teşbihler: Benzeme yönü, değişik birkaç unsurdan meydana gelen itibari (hayali) şekil alan teşbihlere denir.²⁷

Misal: "فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ"

"Onun misali üzerinde toprak bulunan düz taş gibidir."²⁸

Bu âyette vech-i şebeh birkaç şeyden olduğundan temsil-i teşbih vardır.

b) Gayr-i temsil-i teşbihler: Benzetme yönü temsil-i teşbihte olduğu gibi değil de iki şey bir veya birkaç vasıfta birbirine benziyorsa buna gayr-ı temsil-i teşbih denir.

Misal: "النَّجْمُ كَالدَّرْهِمِ"

"Yıldız gümüş paraya benzer." Bu misalde yıldız parlaklığı itibari ile parlayan gümüş paraya benzetilmiştir.²⁹

²³ Eren, Uzunoglu, s. 146.

²⁴ Saff sû'resi, 61/4.

²⁵ Nebe, sû'resi, 78/10.

²⁶ Hucurat sû'resi, 49/10.

²⁷ Bolelli, s.54.

²⁸ Bakara sû'resi, 49/10.

²⁹ Bolelli, s.52.

1.1.1.4. Teşbihü'z-Zımnî

Müşebbeh ve müşebbeh bihin açıkça belli olmadığı, iki tarafın ancak cümlede üstü kapalı olarak işaretle tayin edilebildiği teşbihtir. Bu çeşit teşbihin yapılmasından maksat müşebbehe isnad edilen şeyin mümkün olduğunu ifade etmektir.³⁰

Misal : "وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ"

"Cimrilikten daha büyük hangi hastalık vardır."³¹

Hadis-i şerifte zımnî teşbih yoluyla cimrilik hastalığına benzetilmiştir.

1.1.1.5. Teşbihin Gayeleri

- Müşebbehe isnad olunan şeyin mümkün olduğunu açıklamak,
- Müşebbehin durumunu belirtmek
- Müşebbehin durumunun miktarını ortaya koymak
- Müşebbehin durumunu zihne yerleştirmek
- Müşebbehi süslemek ve ona karşı rağbeti artırmak üzere durumu güzel göstermek
- Sevilmemesini ve rağbet edilmemesini sağlamak üzere müşebbehi çirkin göstermek ve onu kötülemek.

1.1.2. İsti'âre

Sözlükte, bir şeyi kaldırmak veya onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemek anlamlarına gelir.

Bir beyân terimi olarak istiare; arada bir engel bulunmak şartıyla, bir sözü benzerlik ilgisiyle kendi mânâsı dışında kullanmaktır.³²

1.1.2.1. İstiarenin Rükünleri (öğeleri)

- Müste'âr: Müşebbehün bih'ten nakledilerek müşebbehte kullanılan lafız.
- Müste'ârün minh: Müşebbehün bih'in manası
- Müste'ârün leh: Müşebbeh'in manası
- El-Câmi : Vech-i şebeh³³

³⁰ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, s.47.

³¹ Buhari, Humus, 15, Megazi, 73.

³² Bilgegil, s.154.

³³ Bilgegil, s. 158; Bolelli, s.79.

1.1.2.2 İstiâre'nin kısımları

a) İstiâre-i Tasrîhiyye: İçinde müşebbehün bih'in lafzı açıkça zikredilen ve müşebbeh hazfedilen istiâredir.³⁴

Misal: "وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا"

"Hep birlikte Allah'ın ipine sarılınız"³⁵ Bu cümlede istiâre-i tasrihiyye yoluyla Kur'an-ı Kerim ipe benzetilmiştir.

b) İstiâre-i Mekniyye: Bir şeyi zihinde diğer bir şeye benzetip, bu benzetmeden yalnız müşebbeh ile müşebbehün bih'e bağlı bir unsur zikretmek sû'retiyle yapılan istiâredir.³⁶

Misal: "وَزَاكَ عَنكَ إِلَىٰ أَعْدَائِكَ الْأَلَمُ" "الْمَجْدُ عُوفِي إِذْ عُوفِيَتْ وَ الْكِرْمُ"

"Sen afiyette olduğunda, cömertlik ve şeref afiyette olur. Ve elem seni bırakarak düşmanına geçer."³⁷

c) İstiâre-i Asliye: Kendisinden istiâre yapılan kelime câmid olan istiâredir.

Misal: "وَأَذْهَمَ يَسْتَمِشِدُ اللَّيْلَ مِنْهُ" "وَأَطَّلِعُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ الثُّرَيَّا"

"O öyle yağız bir attır ki gece ondan medet umar. Ve gözlerinin arasında da (alnında) ülker yıldızı doğar."³⁸

İstiâre câmid (türeilmeyen) bir kelime de yapıldığı için istiâre-i asliyedir.

d) İstiâre-i Tebe'iyye: Kendisinden istiâre yapılan kelime müştak, zaman ve yer isimleri, âlet isimleri, fiil veya edatlardan biri olan isti'âredir.³⁹

Misal: "فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا"

"Biz ölü beldeyi onunla dirilttik."⁴⁰

Bu ayetteki istiâre türü Tebe'iyye'dir. Çünkü istiâre müştak (türetilen) bir kelime de yapılmıştır.

³⁴ Bilgegil, s.160; Hâşimî,s. 75-77.

³⁵ Âl-i İmran sûresi, 3/103.

³⁶ Bilgegil, s.160; Tâhirü'l Mevlevî, s. 73.

³⁷ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **el-Belâğatü'l-Vâziha**, s. 77.

³⁸ A.g.e., s. 86.

³⁹ Hâşimî, s. 310.

⁴⁰ Zuhurf sû'resi, 43/11.

e) İstiâre-i Müreşşaha (Terşih): Bu istiâre, içinde müşebbehün bih (müstearü'n minh) ihle ilgili unsurlardan biri zikredilen istiâredir.⁴¹

Misal: "وَ قَدْ كَتَبَتْ أَيْدِي الرَّبِيعِ صَحَائِفًا كَأَنَّ سَطُورَ السَّرْوِ حُسْنًا سَطُورُهَا"

“İlkbaharın elleri gerçekten (öyle) sayfalar yazmıştır ki, sanki selvinin satırları, güzellik bakımından onun satırlarıdır.”⁴²

Bu beyitteki "السُّطُور - الصَّحَائِفُ - كَتَبَتْ" kelimelerinde “teşrih” vardır.

f) İstiâre-i Mücerrede (Tecrid): İçinde müşbeh'in mülâimi (münasip unsuru) zikredilen istiârelere mücerred istiâre adı verilir.⁴³

Misal: "وَ لَيْلَةٌ مَرِيضَتْ مِنْ كُلِّ نَاحِيَةٍ فَمَا يُضِيءُ لَهَا نَجْمٌ وَلَا قَمَرٌ"

“Her yönüyle hastalanan nice geceler vardır kine bir tıldız ne de ay onu aydınlatabilir.”

Bu misalde "فَمَا يُضِيءُ لَهَا" ibaresi “tecrid” dir.⁴⁴

g) İstiâre-i Mutlaka: İçinde müşebbehün bih ve müşebbehle ilgili hiçbir ilgili unsuru zikredilmeyen istiareye mutlak istiare denir. Ya da içinde "Terşih" ve "Tecrid" in her ikisi de bulunan isti'aredir.⁴⁵

Misal: "فَإِنْ يَهْلِكُ فَكُلُّ عَمُودِ قَوْمٍ مِنَ الدُّنْيَا إِلَى هُلْكَ يَصِيرُ"

"Eğer helak olursa, her kavmin direği dünyadan yok olmaya doğru gidiyor."⁴⁶

Bu beyitteki “tecrid” "إِلَى هُلْكَ يَصِيرُ" ibaresidir.

h) İstiâre-i Temsiliyye: Zihinde tekbir tasavvur hasıl etmek üzere istiarelerin ardı ardına sıralanmasından meydana gelir. Söylenen bir müşebbehin mülâimleriyle, söylenmeyen bir müşebbehün bih'e ait mülâimleri düşündürmek yoludur.⁴⁷

⁴¹ Bolelli, s.103; Abdurrahman Hasan el-Meydânî Habenneke, **el-Belâğatü'l-'Arabiyye**, Beyrut, 1996, 2/252-253.

⁴² Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **el-Belâğatü'l-Vâziha**, s. 92.

⁴³ Habenneke, 2/253.

⁴⁴ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **el-Belâğatü'l-Vâziha**, s. 92.

⁴⁵ A.g.e., s. 92.

⁴⁶ A.g.e., s. 91.

⁴⁷ Bilgegil, s.160

Peygamber efendimiz (sav) insanın önce çalışması gerektiğini, kendi üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra sonuç için de Allah'a güvenmesini şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

Misal: "إِعْقَلْهَا وَتَوَكَّلْ"

"Önce onu bağla ve sonra Allah'a tevekkül et."⁴⁸

1.1.3. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözün arada gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmak şartıyla, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden kendi manası dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denir.⁴⁹

Yani bir sözün mecâz-ı mürsel olabilmesi için şu iki özelliği taşıması gerekir:

1. Söz hakiki anlamı dışında kullanılmalıdır.
2. Sözün hakiki anlamını düşünmemize engel bir şey bulunmalıdır.⁵⁰

Mecâz-ı Mürsel'i Meydana Getiren Alâkalar:

1. Sebebiyet: Sebebi söyleyip neticeyi kasdetmek.
2. Müsebbebiyet: Bir şeyin sonucunu söyleyip, sebebini kasdetmek.
3. Cüz'iyet: Bir bütünün bir parçasını zikredip tümünü kasdetmek.
4. Külliyyet: Bir şeyin bütünü zikredip bir parçasını kasdetmektir.
5. Kevniyyet: Bir şeyi önceki ve geçmişteki haliyle anmaktır.
6. Evveliyyet: Bir şeyi sonradan alacağı halin adıyla anmak.
7. Mahalliyyet: Mekan yönüyle bir şeyi kuşatan yeri zikredip onun içindekini kasdetmektir.
8. Halliyyet: Bir mekan içinde bulunan şeyi zikredip mekanını kasdetmektir
9. Masdariyyet: Gerçek mânânın mecazi mânâya "südûr" yeri
10. Mazhariyyet: Gerçek mânâsının mecazi mânâya "zühûr" yeri olmasıdır.
11. Âliyyet: Hakiki mânânın mecazi mânâya âlet olmasıdır.
12. Hazfiyyat: Cümlede asıl kasdedilen kelimenin söylenmemesi, sözden çıkarılmasıdır.⁵¹

⁴⁸ Tirmizi, Kıyamet, 60.

⁴⁹ Bilgegil, s.160.

⁵⁰ Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar**, (Dördüncü baskı, Akçağ yayınları) Ankara 2005, s. 23.

⁵¹ Bolelli, s.120-125, s. 169-174; Külekçi, s. 23-29.

Misal: "وَمَا مِنْ يَدٍ إِلَّا يَدُ اللَّهِ فَوْقَهَا"

"Hiçbir el (kuvvet) yoktur ki, Allah'ın eli (kuvveti) onun üstünde olmasın.

Bu cümlede el, kuvvet ve kudret için kullanılmıştır.⁵²

Misal: "وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ"

"Yüzler vardır ki o gün ışıltı ışıltı parıldayacaktır."⁵³

Misal: "إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ"

"İyiler mutlaka nimet içinde olurlar ve kötülerde mutlaka cehennem de olacaktır."⁵⁴

1.1.4. Mecâz-ı Akli

Müsned ile müsnedün ileyh arasında bir ilişkiden dolayı fiilin failinden başkasına isnad edildiği ve bu isnadın hakiki olmasına mani bir karinenin bulunduğu mecazdır. Bu mecaz türüne **hükmî mecaz** da denir.

Misal: "نَهَارُ الرَّاهِدِ صَائِمٌ وَلَيْلُهُ قَائِمٌ"

"Zâhid'in gündüzü sâim (oruçludur), gecesi kâim (gece namazını kılıyor)⁵⁵

Bu misalde, oruç gündüzle ilgili zamire; geceleyin namaz için kalkmak da gece ile ilgili zamire nisbet edilmiştir. Halbuki gündüz oruç tutmaz, bilakis gündüzde yaşayan insan oruç tutar. Gece de namaz kılmaz, ancak gece de bulunan şahıs namaz kılmak üzere kalkar.

Misal: "وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً"

"Gündüzün âyetini görücü kıldık."⁵⁶ Bu âyette mecâz-i akli vardır. Çünkü gündüz görmez. Aksine onda görülür. Bu bir şeyin zamana isnadı kabilindedir.

Misal: "لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا"

"Onlara ebedi ve temelli kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır."⁵⁷âyetinde "akan ırmaklar" ifadesinde akli mecaz vardır. Çünkü akan, suların yatağı olan ırmaklar değil, içindeki sudur.

⁵² Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **Delîlü'l-belâğati'l-vâzha**, Mısır, 1959, s. 66.

⁵³ Kıyâme sû'resi, 75/22; T.D.V., **Kur'an-ı Kerim ve Açıklama Meali**, Ankara, 1993, s. 577.

⁵⁴ İnfîtar sû'resi, 82/13-14.

⁵⁵ Zemahşeri, **Esrârü'l-Belâğa**, s. 294; Abdulaziz Atik, **İlmü'l-Beyân**, s. 149; Ahmed Mustafa el-Merağî, **Ulûmü'l-Belâğa**, Beyrut, 1984, s. 271.

⁵⁶ İsrâ sû'resi, 17/12.

⁵⁷ Âl-i İmran sû'resi, 3/198.

1.1.5. Kinâye

Kinaye lügatte, sarahatten kaçmak, tasrihi bırakmak, gizlemek anlamlarına gelir.⁵⁸

Bir edebiyat terimi olarak kinaye; gerçek mânâyı düşünmeye engel olarak bir karine bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek mânâsına da gelebilmek üzere, onun dışında kullanmak sanatıdır.⁵⁹

Kinaye bir başka ifadeyle, gerçeği mecaz yoluyla dolaylı olarak anlatmaktır.⁶⁰

1.1.5.1. Kinâye Çeşitleri

a) Telvih: Kinayede asıl mana ile kinaye yoluyla kastedilen mana arasındaki vasıtaların çok olmasıdır.⁶¹

Misal: "هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ"

"Onun külü çoktur." Yani o çok cömerttir.⁶²

b) Remz: Kelimenin uzak ve yakın manaları arasındaki vasıtaların az veya kapalı olması.⁶³

Misal: "هُوَ عَرِيضُ الْوَسَادَةِ"

"O, ensesi geniştir," Yani o, ahmaktır.⁶⁴

c) İmâ (İşaret): Uzak ve yakın manalar arasındaki vasıtaların az olup, açık bir şekilde bulunması ya da hiç bulunmamasıdır.

Misal: "حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ"

"Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz."⁶⁵

İfadesiyle ölümden kinaye yapılmıştır. Bundan maksat "Neticede öldünüz." demektir.

d) Tâ'riz: İfadeyi zarif bir tarz da, üstün bir edebi yetenekle manasından başka bir yöne çevirmektir.⁶⁶

⁵⁸ Firûzâbâdî, s. 1713; el-Haşimi, s. 345.

⁵⁹ Bilgegil, s. 174.

⁶⁰ Külekçi, s. 64.

⁶¹ Tabâne Bedevî, *Mû'cemü'l-belâğatü'l-'arabiyye*, Beyrut, 1997, s. 637.

⁶² Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâziha*, s. 125.

⁶³ A.g.e., s. 125.

⁶⁴ Ali el-Cârim Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâziha* s. 129.

⁶⁵ Tekâsür sû'resi, 102/2; TDV, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara, 1993, s. 600.

⁶⁶ Bolelli, s. 143-144.

Sözün muhatabı cevap imkanından mahrum bırakacak şekilde hakiki ve mecazi manaları dışında başka bir anlam da zerâfetle kullanılmasıdır. Ta'rizin güzel olması söyleyişteki inceliğe bağlıdır.⁶⁷

Misal: "أَدَيْتَنِي فَسَنَعْرِفُ"

"Sen bana eziyet ettin, yakında anlarsın."⁶⁸ ifadesinde ta'riz vardır.

1.2. Mâ'nâ İle İlgili Süsleme Sanatları (Mühassinât-ı Mâ'neviyye)

1.2.1. Tevriye

Tevriye lügatte bir şeyi arkaya atmak, örtmek manasına gelir.⁶⁹ Istılahta ise tevriye: Biri yakın olup sözden ilk anda anlaşılan fakat kasedilmeyen, diğeri de uzak olmak üzere iki manası bulunan bir lafzı zikredip bir nükteden dolayı uzak manasını kasederek o lafzı bu manasında kullanmaya denir.⁷⁰

1.2.1.1. Tevriyenin Rükünleri

1. Müverri-i bih : Tevriyeyi meydana getiren kelimenin yakın manasıdır.
2. Müverri-i anh : Tevriyeyi meydana getiren kelimenin uzak manasıdır.

1.2.1.2. Tevriyenin Çeşitleri

a) Tevriye-i Mücerrede : Tevriyeli kullanılan kelimenin yakın ve uzak manalarına ait levazımdan birbirinin zikredilmediği tevriyeye denir.⁷¹

Misal: "إِذَا كُنْتَ شَرِيفًا فَاسْعَ و لا تَعْتَمِدْ عَلَى جَدِّكَ"

"Asaletli isen, çalışıp çabala ve şansına (veya ceddine) güvenme."⁷²

Bu ifade de "جَدَّ" kelimesi ile yakın mânâsı olan "ata" yerine, uzak mânâsı olan "şans" kasedilmiştir.

b) Tevriye-i Müreşşaha: Tevriyeli kullanılan kelimenin yakın manasına dair levazımdan bir şeyin zikredilmesidir.⁷³

⁶⁷ Külekçi, s. 70.

⁶⁸ el-Kazvini, *Telhisü'l Miftah*, s.211.

⁶⁹ Firûzâbâdi, s. 1730; İbn Manzur, 15/389-390.

⁷⁰ Bilgegil, s. 92, el-Hâşimi, s. 362.

⁷¹ A.g.e., 193; Abdulaziz Atik, *İlmü'l-Bedi'*, s. 126.

⁷² Ali el Cârîm, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâziha*, s.146.

⁷³ Bilgegil, s. 194; Abdulaziz Atik, *İlmü'l-Bedi'*, s. 376

Misal : " وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ "

"Bitkiler ve ağaçlar Allah'a boyun eğerler."⁷⁴

Bu âyetteki "يَسْجُدَانِ" fiilinin yakın manası "secde etmek", uzak manası "boyun eğmek" tir. Kastedilen mana ise uzak manasıdır.

c) Tevriye-i Mübeyyene: Tevriyeyi meydana getiren sözden önce veya sonra, uzak manasının levazımından birinin zikredilmesidir.⁷⁵

Misal: " أَيُّهَا الْمُعْرَضُ عَنَّا حَسْبُكَ اللَّهُ تَعَالَى "

"Ey bizden yüz çeviren kimse! Allah sana yeter, gel." Bu beyitteki "تَعَالَى" lafzının yakın anlamı "teâlâ, ulu, yüce", uzak anlamı ise "gel" dir. Burada uzak anlamı kastedilmiştir.⁷⁶

c) Tevriye-i Müheyyece: İki manalı sözün evvelinde veya sonunda bulunan diğer bir söz tarafından hazırlanan tevriye'dir.⁷⁷

Misal: " شَاهَدْتُ كَثِيرًا مِنْ آثَارِ الْمَصْرِيِّينَ فَهَلْ رَأَيْتَ شَيْئًا مِنَ الْفُصُورِ "

Mısırlılara ait eserleri gördün. Herhangi bir eksiklik gördün mü?

Bu cümledeki " الْفُصُورِ " kelimesi, "saraylar" anlamına gelebileceği gibi, "eksiklik" anlamına da gelebilir. Burada kekimenin "eksiklik" anlamının kasedildiği anlaşılmaktadır.⁷⁸

1.2.2. Tıbâk

Bu sanata tıbâk, tezâd, tatbik, mutabakat, tekâfü adları verilmiştir. Tıbâk, tatbik ve mutabakat uygunluğu, tezâd zıtlığı, tekâfü de küfüv (eşit) olmayı ifade eder.

Tıbak kelimesi lügatte: bir şeyi diğerine uyguna hale getirmek, iki şeyi birbirine eşit hale getirmek veya onları aynı hizaya getirerek yapıştırmak manalarına gelir.⁷⁹

Istılahta ise tıbak: Hakikat olsun, mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmeye denir.⁸⁰

⁷⁴ Rahman sû'resi, 55/6.

⁷⁵ Bilgegil, s. 194; Abdulaziz Atik, **İlmü'l-Bedî'**, s. 128.

⁷⁶ Bolelli, s. 330.

⁷⁷ Bilgegil, s. 194-195; Abdulaziz Atik, **İlmü'l Bedî'**, s. 129-130.

⁷⁸ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **Delîlü'l-belâğati'l-vâzha**, s. 146.

⁷⁹ Firûzâbâdi, s. 1165-1166; İbn Manzur, 10/209.

⁸⁰ Bilgegil, s. 184; Abdulaziz Atik, **İlmü'l Bedî'**, s. 76-77.

Tıbâk'ın Kısımları:

1. Her iki kelimenin de fiil olması:

Misal: "تَمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ"

"Sonra onda ne ölecek, ne de hayat bulacaktır."⁸¹

2. Her iki kelimenin de isim olması:

Misal: "وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ"

"Küçük, büyük (günahlar) hepsi satır satır yazılmıştır."⁸²

3. Her iki kelimenin de harf (edat olması):

Misal: "لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ"

"Herkesin kazandığı (iyilik) kendine, yapacağı kötülük ise aleyhinedir."⁸³

4. Kelimelerin birbirinden farklı olması:

Misal: "أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا"

"Ölü iken" hidâyetle dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi olur mu?⁸⁴

1.2.3. Hüsnü't-Tâ'ilil

İfadeye letafet vermek ve süslemek maksadıyla, bir hususu, hayali bir sebebe dayandırarak kendi sebebine aykırı bir sebeple vasıflandırma san'atıdır.⁸⁵

Hüsnü't-tâ'ilil heyecana bağlı bir sanattır. Heyecanın tabii akışına uygun olarak kendiliğinden ortaya çıkar.

Misal: "أَمَّا دُكَاؤُ فَلَمْ تُصْفَرَ إِذْ جَنَحَتْ إِلَّا لِفِرْقَةٍ ذَاكَ الْمُنْظَرِ الْحَسَنِ"

"Güneşe gelince o, batmaya yüz tuttuğunda sırf o güzel manzaradan (övülen kimsenin yüzünden) ayrıldığı için sarardı."⁸⁶

Şibh-i Hüsn-i Tâ'ilil : Hüsnü't tâ'ilil içine "keenne" "كَنَّ" ve benzeri edatlarla zan ve şüphe sokulursa Şibh-i hüsn-i tâ'ilil olur.

⁸¹ Â'la sû'resi, 87/13.

⁸² Kamer sû'resi, 54/33.

⁸³ Bakara sû'resi, 2/286.

⁸⁴ En'am sû'resi, 6/122.

⁸⁵ Bilgegil, s. 212; Hâşimi, s. 371.

⁸⁶ Hâşimi, s. 371.

1.2.4. Cem'

Cem' lügatte; toplamak, dağınık bir şeyi bir araya getirmek, birleştirmek gibi manalara gelir.⁸⁷

Bir edebiyat terimi olarak cem, birden fazla kelimeye ait manaları bir hükümde toplama sanatıdır.⁸⁸

Misal: "ارَأُوهُ وَ عَطَايَاهُ وَ نِعْمَتُهُ وَ عَفْوُهُ رَحْمَةً لِّنَاسٍ كُلِّهِمْ"

"Onun fikirleri, bağışları, nimeti ve affi bütün insanlar için rahmettir."⁸⁹

Bu misalde; fikir, bağış, nimet, af bir hükümde birleştirilmiştir.

Cem' Sanatının Türleri

1. Cem'maa't-tefrik: Birçok şeyi bir manada birleştirdikten sonra arkasından bir manada birleştirilen şeylerin farklarını belirtmektir.

2. Cem'maat-taksim: Birden çok şeyi bir mana da birleştirdikten sonra, arkasından bir manada birleştirilen şeylerin her birine ait özellikleri belirtmektir.

3. Cem'maat-tefrik ve't -taksim: Birden çok şeyi önce cem', ardından tefrik edip ondan sonra her birine bir sıfat getirerek taksim etmektir.⁹⁰

1.2.5. Tefrik

Tefrik lügatte ayırmak, dağıtmak manasına gelir.

Bir edebi terim olarak tefrik; bir nevide birleşen iki şeyi zikretmek ve bunları birbirinden ayırma sanatıdır.⁹¹

Misal: "وَ مَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ"

"İki deniz birbirine eşit olamaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da tuzludur, acıdır (boğazı yakar)."⁹²

1.2.6. Taksim

Taksîm, sözlükte parçalama ve bölme manalarına gelir. manalarına gelir.⁹³

⁸⁷ Firûzâbâdî, s. 917.

⁸⁸ Külekçi, s. 202.

⁸⁹ Hâşimi, s. 77.

⁹⁰ Külekçi, s. 202-204.

⁹¹ Bolelli, s. 398.

⁹² Fâtır sû'resi, 35/12.

⁹³ Furûzâbâdî, s. 1483.

Birden fazla şeyi söyledikten sonra, bunların her birine ait bir şeyi belirterek aradaki ilgiyi ortaya koymaktır.⁹⁴

Misal: "وَعَلَّمَ عِلْمَ الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ وَ لَكِنِّي عَنْ عِلْمِ مَا فِي غَدِ عَمِي"

"Bu gün ve bu günden önce geçmiş olan dünün ilmini biliyorum, fakat yarın ne olacağını bilemiyorum."⁹⁵

Arap edebiyatında muhassinât-ı mâ'neviye (mânâ ile ilgili süsleme sanatları) arasında mukabele, murâ'atü'n-nazir, istihdam, i'tilaf, üslûbü'l-hakim, hüsnü'l-ibtidâ ve hüsnü'l-intihâ gibi sanatlar da yer alır.

1.3. Lafızla İlgili Süsleme Sanatları (Mühassinât-ı Lafziyye)

1.3.1. Cinâs

Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi.⁹⁶ anlamına gelen cinas, edebiyatta mânâları ayrı iki veya daha fazla lafız arasındaki telaffuz veya yazılış benzerliğine denir.⁹⁷

Cinasın faydası, bu edebi sanatta kullanılan lafızlar birbirine benzediği için muhatapta dinleme isteği uyandırır.

Tam Cinâs: Kelimelerin harekeler, neviler, sayılar ve düzen yönünden birbirine uygun olması sonucu meydana gelen cinastır.⁹⁸

Misal: "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ"

Kıyamet koştığı gün, günahkarlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler.⁹⁹

Bu âyette "سَاعَةً" lafzı iki defa tekrar edilmiştir. Biri kıyamet gününe diğeri de zaman birimine delalet etmektedir. Bu yüzden bu âyet-i kerimede tam cinas vardır.

Tam cinâs içinde kullanılan kelimelere göre birkaç kısma ayrılır.

a) Mümasil Cinâs: Bir ibarede ismin isimle fiilin fiille teşkil ettiği cinastır.

⁹⁴ Külekçi, s. 200; Bilgegil, s. 286.

⁹⁵ Tabane Bedevi, s. 542.

⁹⁶ İbn Manzûr, 6/43.

⁹⁷ Bilgegil, s. 309.

⁹⁸ İsa Kocakaplan, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, İst., 1998, s. 30.

⁹⁹ Rûm sû'resi, 30/55.

b) Müstevfa Cinas: Biri isim diğeri fiil olan kelimelerin meydana getirdiği cinastır.

c) Mürekkeb Cinas: Cinaslı ibarelerden her ikisi veya birisi iki kelimededen meydana gelirse bu tür tam cinaslara mürekkeb cinas denir.

Tam Olmayan Cinastar

Cinası meydana getiren lafızlar arasında dört benzerlik yönünden biri bozulduğu takdirde, tam olmayan cinastar meydana gelir.

a) Eksik Cinas (cinâs-ı nakıs): Mütecanis lafızlardaki harflere ait sayı ayrılığından doğan cinastır.

b) Mütেকârib Cinas: Aralarında tecanüs bulunan kelimelerde, yalnız birer harf ayrılığın olduğu cinastır.

Mütেকârib cinas kendi arasında muzârî cinası, lâhik cinas kalb cinası şeklinde üçe ayrılır.

c) Müzdevil Cinas: Mütecanis lafızlardan ikisinin de sonda bulunmasıyla oluşan cinâstır.

d) Muharref Cinas: Mütecanis lafızlar arasında yalnız harekât ve sekenât bakımından ayrılık bulunmasıyla hasıl olan cinastır.¹⁰⁰

Misal: "الْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا الْخَيْرُ"

"Atların alınlarına bolluk, bereket bağlanmıştır."¹⁰¹

Bu hadiste geçen "الْخَيْلُ - الْخَيْرُ" kelimeleri arasında nakıs cinas vardır.

1.3.2. İktibas

İktibas, bir şâir veya naşirin, nazım veya nesirde ifadeyi süsleyip, manayı kuvvetlendirmek için eserine âyet veya hadis katmasıdır."¹⁰²

Kâfiye ve vezin zaruretine binâen iktibas edilen metni biraz değiştirmek caizdir.

Misal: "الْحَيَاءُ عَقَالٌ يَحْجِرُ النَّفْسَ عَنْ شَهَوَاتِهَا، فَإِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتُ"

"Haya nefsi şehvetlerden alıkoyan bir bukağadır. Utanmadığın zaman dilediğini yap." Bu ibarenin sonunda hadisten iktibas yapılmıştır.¹⁰³

¹⁰⁰ Bilgegil, s. 316-319.

¹⁰¹ Buhâri, Cihad, s. 43-44.

¹⁰² Külekçi, s. 268.

¹⁰³ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **Deflü'l-belâğati'l-vâziha**, s. 142. Hadis için bk., Buhari, Enbiya, 54, Edeb, 78, Ebû Dâvud, Edeb, 6; İbn Mâce, Zühhd, 17; Muvatta', Sefer, 46; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/121, 122.

İktibasın kısımları:

1. Makbul ve güzel sayılan (müstahsen) iktibas: Hutbeler, vaazlar, anlaşmalar ve Hz. Peygamberi (s.a.s) metheden metinler ve benzeri ibârelerdeki iktibaslardır.
2. Mubah iktibas: Gazel ve kıssalarda yapılan iktibaslardır.
3. Merdûd ve müstehcen iktibas: İslâmî emir ve âdaba aykırı olarak yapılan iktibaslar.¹⁰⁴

1.3.3. Tazmîn

Tazmin, başkasına âit bir sözden kendi eserine bir unsur katmaktır. Ancak katılan sözün kime âit olduğunun bilinmesi şarttır. Bu, ya kailini bildirmek suretiyle olur ya da o unsurun meşhur olması dolayısıyla bu ismi zikre lüzum kalmadan yapılır.¹⁰⁵

1.3.4. 'Akd

Sözlükte bağlamak manasına gelen 'akd, ıstılahta iktibas yapmadan, başkasına ait bir nesri nazma çevirmektir.

Şâir Ebu'l, 'Atahiyye, Hz. Ali'nin bir sözünü şiire çevirerek şöyle demiştir:

"مَا بَالُ مَنْ أَوْلَهُ نُطْفَةٌ وَحَيْفَةٌ آخِرُهُ يَفْخَرُ؟"

"Başlangıcı nutfe, sonu leş olan kişinin acaba sebebi nedir övünmesinin?

Hz. Ali'nin sözünün aslı şöyledir:

"مَا لَابِنَ آدَمَ وَ الْفَخْرُ؟ وَأَيُّمَا أَوْلَهُ نُطْفَةٌ وَ آخِرُهُ حَيْفَةٌ"

"Ademoğlu nasıl övünür? Çünkü onun evveli nutfe, sonu leştir"¹⁰⁶

¹⁰⁴ Bolelli, s. 315

¹⁰⁵ Hâşimî, s. 416; Bilgegil, s. 270.

¹⁰⁶ Bolelli, s. 316.

1.3.5. Seci'

Seci'; nesirde, iki fasılanın son harflerinin birbirinin aynı olmasıdır.¹⁰⁷

Edebiyatçıların büyük kısmına göre seci, yalnız nesre aittir.

Seci' Sanatının Kısımları:

1. Murassa' seci': İki fıkrada yer alan lafızların kafiye, vezin ve harf sayısı bakımından birbirine uygun olmasıdır.¹⁰⁸

Misal: "إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ"

"Şüphesi ki, iyiler nimet içindedirler. Kötüler de cehennemdedirler."¹⁰⁹

2. Mutarraf seci": Yalnız fasılalar sonundaki harfte beraberlik bulunan seci'lerdir.

Misal: "الإنسانُ بآدابه، لا بزيه و ثيابه"

"İnsan, kıyafet ve elbiseleriyle değil, terbiye ve edebiyle değerlendirilir."¹¹⁰

3. Mütevâzî seci': Bir ibarede, fasıllarda vezin yönünden birbirine uygunluk bulunması.¹¹¹

Misal: "ارتِفَاعُ الْأَخْطَارِ بِاِقْتِحَامِ الْأَخْطَارِ"

"İnsanın değerinin yücelmesi, ancak tehlikeli ve korkunç şeyleri yapmasıyla gerçekleşir."¹¹²

4. Mütevâzin seci': Fâsılalardaki harflerin sayısının birbirine denk olması ve son harfinin değişik olası durumundaki seci'ye denir.¹¹³

Misal: "مَا أْبْعَدُ مَا قَاتَ وَمَا أَقْرَبُ مَا هُوَ آتٍ"

"Geçen (zaman) ne kadar uzaktır. Gelecek ise ne kadar yakındır."¹¹⁴

¹⁰⁷ Ali el Cârîm, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 273.

¹⁰⁸ A. g. e., s. 273.

¹⁰⁹ İnfitar sû'resi, 82/13-14.

¹¹⁰ Ali el Cârîm, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 274.

¹¹¹ Abdulaziz Atik, *İlmü'l-Bedî'*, s. 219.

¹¹² Ali el Cârîm, Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 274.

¹¹³ Hâşimi, s. 405; Bilgegil, s. 280

¹¹⁴ Ali el Cârîm, Mustafa emin, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 272

1.3.6. Reddül 'acüz 'ala's-sadr

'Acüz, bir mısraın ikinci yarısının veya bir fikradaki son cümleinin adıdır. Sadr ise mısraın ilk yarısı yahut fikranın ilk cümlesidir.

Reddül acz ala's sadr; bir fikra veya mısraın sonundaki kısmı diğer fikra veya mısraın başına almak suretiyle yapılan sanattır.¹¹⁵

Misal: "يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ"

"O (Allah), geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar."¹¹⁶

¹¹⁵ Bilgegil, s. 329.

¹¹⁶ Hadîd sû'resi, 57/6.

2. BÖLÜM

2. KİNÂYE – الكِنَايَة

Kinâye birinci babdan olan كنى-يكنى fiilinin veya ikinci babdan كنى-يكنى fiilinin masdarıdır. Lügatte; bir şeyi açıkça söylemek ve gizlemek manasına gelir.¹¹⁷ İstılahta ise; hakiki manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmak şartıyla bir sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde, başka bir manada kullanma sanatıdır.¹¹⁸

Yani kullanılan mananın gerçek ve mecazi olmak üzere iki anlamı vardır. İfade açısından her iki anlam da uygun olabilir. Ancak ifadeye kinaye sanatı hükmü verebilmek için gerçek anlamın kastedilmemesi gerekir.

Kinâyede kullanılan ibarenin mecazi anlamının kastedilmesinin yanında hakiki anlamında kastedilmesi mümkündür. Mecaz da ise sözün gerçek anlamının kullanılması kesinlikle mümkün değildir.

Kinâye açıkça ifade edilemeyen duyguları, alay ve hakaret amacıyla söylenen sözleri söylemeye yarayan bir sanattır.

Kinâyeli kullanımın maksatlarından biri de anlatıma zenginlik katmaktır. Yani mecazi mananın yanında gerçek mana da bir görüş ufku açar.¹¹⁹

2.1. Kinâyenin Rükûnları

1- Mekniyyun bih: Kinayenin lafzına denir. Hem gerçek hem de mecaz anlamına muhtemel olan lafızdır.

2- Mekniyyun anh: Kinayenin delalet ettiği manadır.

Örneğin cesur birisi hakkında “yürekli” ifadesinin lafzı mekniyyun bih, manası “cesur” da mekniyyun anh’dır.¹²⁰

¹¹⁷ Firûzâbâdî, *el-Kamus*, s. 1713; *Miftahu'l-ulûm*, s. 402; Ahmed el-Hâsimî, *Cevâhirü'l - Belâğa fi'l Meânî ve'l Beyân ve'l Bedî*, s. 345; Abdülaziz Atik, *İlmü'l- Beyân*, s.203.

¹¹⁸ Firûzâbâdî, *el-Kamus*, s. 1713; Ahmed el-Hâsimî, s. 346; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el- Belağatü'l-Vâzıha*, s. 123-124; *Edebiyat Lugatı*, s. 88; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s.175; Bolelli, s. 138; Eren, Uzunoğlu, s. 168-169.

¹¹⁹ Eren, Uzunoğlu, s. 169-170; İsmail Durmuş, “Kinâye” T.DV., *İslam Assiklopedisi*, İst., 1988-2007, 26/34-36.

¹²⁰ Eren, Uzunoğlu, s. 171.

2.2. Kinâyenin Çeşitleri

2.2.1. Mekniyyun anh'a Göre Kinâye Çeşitleri

2.2.1.1. Mekniyyun anh (kinayede kasdolunan mana) sıfat olan kinâyeler

Kendisiyle (cömertlik, cesaret ve uzun boyluluk gibi) bir sıfat istenen kinayedir.

Misal: "تقول العرب: 'فلانة بعيدة مهوى القرط'"

Araplar şöyle derler: “Falan hanımın küpesinin sarktığı yer, uzundur. Yani onun boynu uzundur.”¹²¹

a) Kinâye-i Karibe: Eğer (kinayeden istenen sıfata) intikal bir vasıta ile olmazsa, bu (kinaye-i) karibedir. Buda iki kısımdır.

a1) Açık olur. Uzun boylu kimseden kinaye olarak söyledikleri:

"طويلُ النَّجَادُ" “Kılıç bağı uzun” ve "طويلُ نِجَادُهُ" “Kılıcının bağı uzundur” sözleri gibi.

Birinci sade bir kinayedir. İkincisinde ise sıfat (mevsufa râci olan gizli) zamiri içerdiği için bir tür açıklama vardır.

a2) Gizli olur. Aptal kimseden kinaye olarak söyledikleri:

"عريضُ القَفَى" “Kalın kafalı” gibi.

b) Kinâye-i Ba'ide: Eğer (bu kısımda) kinayeden istenen sıfata intikal bir vasıta ile olursa bu kinaye-i ba'idedir. Yani mekniyyun anh'ı zor anlaşılan kinayedir.

Konuksever kimseden kinaye olarak söyledikleri:

"كثيرُ الرمادِ" “Külü çok” sözü gibi. Bu örnekteki ifadeyle ne kastedildiğini anlamak için araya bazı vasıtalar girmiştir. Külün çokluğu ile tencerelerin altında çok odun yakılmasına, ondan pişen yemeklerin çokluğuna ve eve çok konuk geldiğine, bu da maksada (konuksevere) delâlettir.¹²²

2.2.1.2 Mekniyyun anh (manası) mevsuf olan kinâyeler

Kasdedilen lafız sıfat ve nisbet olmayan kinayedir.

Bu tür kinâyeler ikiye ayrılır.

1-Müfred Kinaye: Bir tek anlam ve mevsuf kasdedilen kinayedir.

¹²¹ Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, el- **Belâğatü'l-Vâzıha**, s. 123.

¹²² el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s. 126-127.

Misal: " وَالطَّاعِنِينَ مَجَامِعَ الْأَضْغَانِ وَالضَّارِبِينَ بِكُلِّ أَيْضٍ مَخْذَمٍ "

“Biz keskin ve parlak kılıçlarıyla (düşmanı) vuran ve yok eden; ayrıca kin, hased ve kıskanmanın toplandığı yeri (düşman kalbini) paramparça edenleriz.”¹²³

"مَجَامِعُ الْأَضْغَانِ" ifadesiyle kalbleri kastediyor. Burada kalp mevsuf olup, ondan kinaye yapılan “kinlerin toplandığı yer” terkibi de mevsuftan kinayedir.

2-Mürekkebin Kinaye: Nitelenenin canlandırılmasında birçok anlamlı sıfatın yer aldığı kinayedir.

İnsan hakkında kinaye olarak söylenen, " حَيٌّ مُسْتَوِي الْقَامَةِ عَرِيضُ الْأَطْفَارِ "

“Boyu düzgün, tırnakları geniş bir canlıdır.”¹²⁴ ifadesinde ve deve hakkında, kinayeli olarak, “çölde yürür, dört ayaklı, hörgüçlü, yük taşır, hamur yer” sıfatlarını ard arda sıralamak gibi.¹²⁵

Türkçede genç bir delikanlı hakkında kullanılan, “canlı-kanlı, uzun boylu, geniş omuzlu, yakışıklı” ifadelerinde de bir çok anlamlı sıfat kullanıldığından mürekkebin kinaye vardır.

2.2.1.3. Mekniyyun anı (mânâsı) nisbet olan kinâyeler

Kendisiyle bir nisbet istenen kinayedir. Yani bir sıfat veya mevsuf açıkça belirtildiği halde aralarındaki ilginin kinaye yoluyla ifade edilmesidir.

Misal: " إِنَّ السَّمَاحَةَ وَالْمَرْوَةَ وَالنَّدَى فِي فَيْبَةٍ ضُرِبَتْ عَلَى ابْنِ الْحَشْرَجِ "

“Muhakkak ki cömertlik, insanlık ve çok bahşış verme İbnu'l Haşrec'in üzerine kurulmuş olan kubbededir.”¹²⁶

Şair burada cömertlik, insanlık, çok bahşış verme gibi güzel vasıfları açıkça beyan etmeden “onun üzerine kurulmuş kubbede “ ifadesini kullanarak kinaye yoluyla İbn Haşrec'e nisbet etmiştir.

¹²³ el-Hâsîmi, s. 349; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâzıha*, s. 123.

¹²⁴ Eren, Uzunoğlu, s. 174.

¹²⁵ Bilgegil, s. 176.

¹²⁶ Hatib el-Kazvîni, *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, (Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut, 1985, s.336.

2.2.2. Vasıta ve Vesilelerine Göre Kinâye Türleri

2.2.2.1 Telvih

Lügatte, uzaktan birisine işaret etmek demektir.¹²⁷ Kinayede asıl mana ile kinaye yoluyla kastedilen mana arasındaki vasıtalar çok olursa, bu tür kinayeye “telvih” denir.¹²⁸

Misal: "هو كثير الرماد" "Onun külü çoktur."¹²⁹

Bu misalde kastedilen asıl mânâ onun cömert olmasıdır. Çünkü külün çokluğu, çok odun yakmayı gerektirir. Çok odun yakmak da çok miktarda yemek ve ekmeği pişirmeyi gerektirir. Yemek ve ekmeğin çokluğu, yiyen kimselerin çok fazla olduklarını, buda misafirlerin fazla olduğunu, misafirlerin çok olması da cömertliği gerektirir.¹³⁰

Misalde de görüldüğü üzere asıl mana ile kinaye ile kastedilen mana arasında vasıtalar oldukça çoktur. Bundan dolayı bu kinaye “telvih”tir.

Misal: "وَمَا يَكُ فِيَّ مِنْ عَيْبٍ فَأَنِّي جَبَانُ الْكَلْبِ مَهْزُولُ الْفَصِيلِ"

“Bende hiçbir ayıp yoktur. Çünkü ben, köpeği korkak, devesinin yavrusu zayıf olan birisiyim.”¹³¹

Bu beyitteki "جَبَانُ الْكَلْبِ" / köpeği korkak ve "مَهْزُولُ الْفَصِيلِ" / devesinin yavrusu zayıf terkibleri “cömert ve misafirperver insandan” kinayedir. Burada vasıtalar çok olduğu için telvih sanatı vardır. Köpeğin korkak olması onun havlamaktan menedildiğine ve azarlandığına, bu da eve gelip giden misafirlerin çokluğuna dolayısıyla ev sahibinin cömertliğine ve misafirperverliğine işaret eder. Yavru devenin zayıf olması da onun anne sütünden mahrum kaldığına bu da annesinin olmadığına, yani annesinin misafirlere ikram edilmek üzere sahibi tarafından kesildiğine işaret eder. İşte yavrusunu annesiz bırakma pahasına misafirlerine ikramda bulunmak için devesini kesen kişi elbette cömert ve misafirperverdir.

¹²⁷ Bilgegil, s. 179.

¹²⁸ Tahirü'l Mevlevî, s. 159; el-Hâşîmi, s. 350; Eren, Uzunoğlu, s. 176.

¹²⁹ Nusreddin Bolelli, s. 138.

¹³⁰ A.g.e., s. 43.

¹³¹ el-Hâşîmi, s. 350.

2.2.2.2. Remz

Lügatte işâret etmek, simgelemek, yakında duran birine kaş, göz, ağız ve elle işârette bulunmak demektir.¹³² İstilahî olarak ise kelimenin uzak ve yakın manaları arasındaki vasıtalar az ve kapalı olursa bu tür kinayelere “Remz” denir.¹³³ Bir başka ifadeyle, mütekellimin, sözünü bazılarında gizlemek, bazılarında da anlatmak istediği bir şeyi el, göz, kaş işâreti ile bildirmesidir.

Misal: "هو عظيم الرأس" "O, kafası büyüktür. Yani o, ahmaktır."¹³⁴

Bu misalde de görüldüğü gibi kelimenin asıl manası ile kinaye yoluyla kastedilen mana arasındaki vasıtalar az ve kapalı olmasından bu kinaye türü “Remz” adını alır.

Misal: "وأقم الصلاة طرفي النهار وزلفاً من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات"

“Gündüzün iki ucunda gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir.”¹³⁵

Bu âyetin baş kısmı beş vakit namaza işâret etmektedir. Zira “gündüzün iki ucunda” lafzıyla gündüz kılınacak namazlara, “gecenin de ilk saatlerinde” ifadesiyle de gece kılınacak namazlara işâret edilmiştir.¹³⁶

Türkçe’de de remz yoluyla kullandığımız çeşitli deyimler vardır. “Burnu büyük” sözü kibirli, “Tuttuğunu koparır.” ifadesi de her işinde başarı sağlar manalarına gelir.¹³⁷

2.2.2.3. İmâ veya İşâret

Hakiki anlam ile kinayi anlam arasında vasıtalar bulunmayan, alakası açık kinaye türüne “imâ” denir.

Örtülü olarak anlatılmak isteneni (mekni anı) doğrudan veya az bir vasıtayla anlatan, alakası açık kinaye türüne işâret denir.¹³⁸

Misal: "أَوْ مَا رَأَيْتَ الْمَجْدُ أَلْفَى رَحْلَهُ فِي آلِ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَنْحَوَّلْ"

¹³² Bilgegil, s. 143.

¹³³ Tahirü'l Mevlevî, s. 161; Bolelli, 143.

¹³⁴ Muhammed b. Ali es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'ulûm*, Beyrut, 1407/1987, s. 411.

¹³⁵ Hud sûresi, 11/114.

¹³⁶ Eren, Uzunoglu, s. 178.

¹³⁷ Bilgegil, s. 176.

¹³⁸ İsmail Durmuş, “Kinâye”, T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İst.,1988-2007, 26/34-36.

“Şeref ve asaletin, Talha ailesi içerisinde kendi yerini bulduğunu görmedin mi?”¹³⁹

Bu beyitte Talha ailesinin şerefli, âsil ve insanlar arasında saygın bir yere sahip olduğu imâ ve işâret yoluyla anlatılmıştır.

Misalde de görüldüğü üzere asıl mânâ ile kinaye yoluyla kastedilen mana arasındaki vasıtalar az ama açıktır. Bunun için bu kinaye türü imâ/işâret adını alır.

Misal: "وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ النَّفْسُ وَتَلْدُ الْأَعْيُنُ"

“Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.”¹⁴⁰

Bu âyette, nefislerin istediği bütün şehvetler ve gözle görenek lezzet alınan her şeye işâret vardır.

Türkçedeki “Mertlik Bayburt’ta kalmıştır.” sözüyle Bayburtluların çok mert olduğuna işâret edilmiştir.¹⁴¹

2.2.2.4. Ta’riz

Kelime anlamı, bir şeyi açıkça beyân etmek olan “ta’riz”in ıstilahtaki manası ise, söylenen sözü üstün bir edebi yetenekle manasından başka bir yöne çevirmeye bir kimseyi kastederek gönderme yapmaya denir.¹⁴²

Misal: "الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ"

“Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir.”¹⁴³

Peygamber efendimizin bu sözü insanlara zarar veren birisine onlara zarar vermemesi, onlara faydalı olması hususunda söylendiğinde ta’riz yapılmış olur.

Hz. Nuh hakkındaki şu âyette ta’riz yoluyla yapılan kinayeye örnektir.

” فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَائِنَا بَادِيَ الرَّأْيِ.

“Kavminden ileri gelen kafirler dediler ki: “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz.”¹⁴⁴ Âyet-i kerimedeki, “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.” ifadesi, kendilerinin nübüvveti daha layık olduklarını ta’riz yoluyla kinayedir.

¹³⁹ el-Haşimi, s. 351-354; el-Merağî, s. 284, Tabane Bedevi, s.748.

¹⁴⁰ Zuhurf, 43/71.

¹⁴¹ Bilgegil, s. 176.

¹⁴² el-Haşimi, s. 350-351; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, el-Belağatü'l-Vâziha, s. 125; Bolelli, s. 144-145.

¹⁴³ Buhari, İman, 5; Müslim, Rikak, 26.

¹⁴⁴ Hud süresi, 11/27.

Kur'an' daki çeşitli nükte ve amaçlara yönelik ta'riz ve kinaye örneklerinden biri de: "Gökten bir su indirdi ve vadiler kendi miktarlarınca dolup aktı, sel ise üste çıkan bir köpük taşıdı"¹⁴⁵ ifadesidir. Gazali bu ayetteki suyun ilme, vadilerin kalplere, köpüğün dalâlete işaret olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

Edebiyatımızda, Nefi'nin şu sözleri de en güzel ta'riz örneklerindedir:

Tahir Efendi bana kelb demiş.

İltifatı da bu sözde zahirdir.

Maliki mezhebim benim zira,

İtikadımca kelb Tahir'dir."¹⁴⁷ nazımının son mısrasında "Tâhir" iki mânâyâ gelecek şekilde kullanıldığından sözü geçen kelime tevriyeli ta'rize örnek teşkil eder.

Yaptığı iyiliklerle övünen bir şahsa, "namerd" yerine;

"Merd olan hiç kerem etmekle tefahür mü eder." ifadesinde de ta'riz vardır.¹⁴⁸

Ta'riz kinâyeden daha gizli olur. Çünkü kinâyenin delaleti lafızla, ta'rizin delaleti mefhumladır. Kinâye müfred lafızla yapılabildiği halde ta'riz ancak mürekkebe lafızla yapılabilir.¹⁴⁹

2.2.3. Kinâye ile ilgili örnekler

Misal: "فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ"

"Kalplerinde hastalık vardır"¹⁵⁰

Bu cümlede latif bir kinaye vardır. Çünkü hastalık, beden için kullanıldığında hakikattir. Burada nifaktan kinâyedir. Çünkü hastalık, beden için, nifakta kalb için bir fesat unsurudur.

Misal: "أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ"

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı."¹⁵¹

Bu âyetteki "الرَّفَثُ" kelimesi, cinsi temastan kinayedir. Ulaşmak manası taşımaktadır.

¹⁴⁵ Rad sû'resi, 13/17.

¹⁴⁶ Durmuş, "Kinâye" T.DV., *İslam Ansiklopedisi*, 26/35.

¹⁴⁷ Bilgegil, s. 180.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 179.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 180.

¹⁵⁰ Bakara, sûresi, 2/10.

¹⁵¹ Bakara, sûresi, 2/187.

Misal: "مصدقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ"

“Ve kendisinden öncekileri (kitapları tasdik edici olarak indirdi)”¹⁵²

Bu ifade, Kur’an-ı Kerim’den önce gelen diğer semavi kitaplardan kinayedir. Önce gelen kitaplar, çok açık ve meşhur oldukları için bunlar, Kur’an’ın önünde manasına gelen ibaresi ile ifade edilmişlerdir.

Misal: "فَقَطَعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا"

“Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi”¹⁵³

Bu onların kökleri kesilmek suretiyle helak edilmelerinden kinayedir.

Misal: "مِنْ قَبْلُ أَنْ تَمْسُوهُمْ"

“Onlara dokunmadan önce,”¹⁵⁴ ifadesinde kinaye vardır. Yüce Allah, cinsi ilişkiden kinaye olarak "تَمْسُوهُمْ" “onlara dokunmadan” ibaresini kullanmıştır. Bu, meşhur kinayelerden ve övülmüş Kur’an’î edeplerdendir. Çünkü Kur’an âdî lafızlardan uzaktır.

Misal: "أَفَلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ"

“De ki, Hak geldi, artık batıl, ne bir şeyi ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.”¹⁵⁵

cümlesi, batılın yok olup izinin silinişinden latif bir kinayedir.

Misal: "أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِي جَنْبِ اللَّهِ"

“Kişinin Allah’ın yanında kusur ve eksikliğimden dolayı varıp haline, bana yazıklar olsun! dememesi için...”¹⁵⁶

âyetinde kinaye vardır. Çünkü Allah’ın yanı manasına gelen "جنب الله" Allah’ın hakkı ve O’na itaatten kinayedir.

Misal: "يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ"

“Kullarından dilediğine iradesiyle ilgili ruhu (vahyi) indirir.”¹⁵⁷

âyetinde kinaye vardır. Bu ayette geçen ruh, vahiyden kinayedir. Çünkü vahy bedendeki ruh gibidir.

Misal: "وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسُرًا"

“Nuh’u’da tahtalı ve çivili üzerinde taşıdık”¹⁵⁸

¹⁵² Âl-i İmran sû’resi, 3/144.

¹⁵³ En’am sû’resi, 6/45.

¹⁵⁴ Ahzab sû’resi, 33/39.

¹⁵⁵ Sebe’ sû’resi, 34/49.

¹⁵⁶ Zümer sû’resi, 39/56.

¹⁵⁷ Mü’min sû’resi, 40/15.

¹⁵⁸ Kamer sû’resi, 54/13.

cümlesinde kinaye vardır. Bu âyetteki, tahta ve çivilerle yapılmış olan vasıta, gemiden kinayedir.

Misal: "يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ"
"O su, sırt kemikleri ile göğüs arasından çıkar."¹⁵⁹

âyetinde güzel bir kinaye vardır. Yüce Allah kinâye olarak erkek kelimesi yerine "الصُّلْبِ", kadın yerine de "التَّرَائِبِ" kelimesini kullanmıştır.

Misal: "أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى"
"Bir kulu (peygamberi) namaz kılarken engellemeye çalışana ne dersin?"¹⁶⁰

âyetinde kinaye vardır. Yüce Allah, Hz. Peygamberin şanını yüceltmek ve değerini yükseltmek için "يَنْهَىكَ" "seni engelleyen" demeyip "عَبْدًا" "kul" kelimesini zikretmiştir.

Misal: "حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ"
"Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz"¹⁶¹

âyetinde kinaye vardır. Yüce Allah "زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ" "Kabirleri ziyaret ettiniz" ifadesiyle "ölüm"den kinaye yapmıştır. Allahu Teâlâ çokluk kuruntusunun kendilerini oyaladığı kafirlerin neticede öldüğünü kinayeli bir şekilde anlatmıştır.

Misal: "وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ"

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."¹⁶²

Bu âyet-i kerimede "eli sıkı olmak" cimrilikten, ellerin açılması da savurganlıktan kinayedir. Her iki cümle hakiki manada da anlaşılabilir.¹⁶³

Misal: "وَلَا يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ"

"Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz."¹⁶⁴

Bu âyeteki, "أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا" "ölmüş kardeşinin etini yemek" ifadesi, "gıybet etmek" ten kinayedir.

¹⁵⁹ Târik sû'resi, 86/7.

¹⁶⁰ Âla sû'resi, 96/9-10.

¹⁶¹ Tekâsür sû'resi, 102/2.

¹⁶² İsrâ, sû'resi, 17/29.

¹⁶³ Eren, Uzunoğlu, s. 17.

¹⁶⁴ Hucurat, 49/12.

Türkçemizde de Yunus Emre'nin şu sözleri güzel bir kinaye örneğidir:

Ben toprak oldum yoluna / Sen aşurı gözetirsin.

Şu karşıma göğüs veren / Taş bağırlı dağlar mısın?

Burada “taş bağırlı dağlar” ifadesi “hissiz, katı kalpli, merhametsiz” anlamlarından kinayedir.beyitte dağların bağırlarının taş olduğu gerçeği ifade edilmekle birlikte, geçit vermediklerinden mecâzen acımasızlıkla ve duygusuzlukla nitelendirilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Kocakaplan s.120.

3. BÖLÜM

3. İSTİ'ÂRE - اِلِسْتِعَارَةٌ

Beyân ilminin en önemli konularından biri olan isti'are, sözlükte; bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemektir.¹⁶⁶

İstilahî olarak ise isti'are; bir kelimenin benzerlik alakasıyla ve asli manasının kastedilmesine mani bir karinenin (karîne-i mânia) varlığı sebebiyle kendi hakiki manası dışında kullanılmasıdır.¹⁶⁷

İsti'âre, akl-i mecaz veya lügavi mecaz olarak da adlandırılır.

İsti'ârede şu üç özellik görülür:

1-İsti'âre bir mecazdır.

2-İsti'ârede gerçek anlamda kullanıldığına delâlet eden bir kelime-i mânia vardır.

3-İsti'ârede teşbih amacı söz konusudur.¹⁶⁸

İsti'âre aslında teşbihe çok benzer, daha özlü ve kısa bir teşbihtir. Teşbih, müşebbeh ve müşebbehün bih'le yapılırken, isti'âre de sadece müşebbeh ve müşebbehün bih'den biri bulunur. Benzetme yönü ile edatı bulunmaz.

Misal: "وَإِسْتَعْلَ الرَّأْسَ" "Saçım başım ağardı."

Aslında "إِسْتَعْلَ" / alevlendi lafzı ateş için kullanılır. Fakat burada saçın zamanla ağarıp tamamen renk değişimine işaret için kullanılmıştır. "إِسْتَعْلَ" lafzı hakikat olan "Saçım ağardı" demekten çok daha beliğdir.¹⁶⁹ Bu konuda Peygamber efendimizin (sav) şu hadisini de örnek olarak verebiliriz:

Fatma binti Kays istişare etmek için Hz. Peygambere gelerek kendisi ile Ebu Cehm'in ve Muaviye b. Ebi Süfyan'ın evlenmek istediklerini söyler. Hz. Peygamber de (sav) kendisine:

"Ebu Cehm esasını omzundan indirmez. Muaviye de bol topraklı bir adamdır. Sen Usâme b. Zeyd ile evlen."¹⁷⁰ buyurur."

Peygamber Efendimiz'in bu hadislerinde iki isti'âre vardır.

¹⁶⁶ el-Haşimi, s. 303; Bilgegil, s. 154; es-Sekkâki, s. 369; Firûzabâdi, s.573.

¹⁶⁷ Ali el-Cârim Mustafa Emin, **el-Beâğatü'l-vâzıha** s. 77; el-Haşimi, s 30"; Bilgegil, s. 154; Tâhiru'l Mevlevi, s. 71; Eren, Uzunoğlu, s. 151; Abduaziz Atik, **İlmü'l-Beyan**, s.167; İsmail Durmuş, İskender Pala, "İstiâre", T.D.V., **İslam Ansiklopedisi**, İst., 1988-2007, 23/ 315-318.

¹⁶⁸ Külekçi, s. 53-54; Şâdi Eren, s. 33.

¹⁶⁹ Eren, Uzunoğlu, s. 152-153.

¹⁷⁰ Müslim, Talak, 36; Tirmizi, Nikah, 38.

“Asasını omzundan indirmez.” ifadesi kadınları çokça dövmeyi veya çok sık yolculuk yapmayı anlatmak için kullanılan bir isti’âredir. Burada kadınları çok dövdüğünü anlatmak için kullanılmıştır. Hadisteki ikinci isti’âre ise, “Bol topraklı bir kişidir.” ifadesidir. Hz. Peygamber (sav) bu ifadeyle Hz. Muaviye’nin toprakta çok çalışan bir kişi, dolayısıyla son derece fakir birisi olduğunu belirtmiştir.¹⁷¹

3.1. İsti’ârenin Rükûnleri

- 1- Müste’âr: Müşebbehün bih’in lafzı
- 2- Müste’ârün minh: Müşebbehün bih’in manası
- 3- Müste’ârün leh: Müşebbehin manası
- 4- el-Cami’: Vech-i Şebeh¹⁷²

3.2. İsti’ârenin Çeşitleri

İsti’âre rükûnları açısından birçok kısma ayrılmaktadır.

3.2.1. Teşbih’in tarafları bakımından isti’ârenin çeşitleri

3.2.1.1. İsti’âre-i tasrihiyye

Müste’ârun min’in (Müşebbehün bih) açıkça zikredildiği buna karşılık müste’âr leh’in (müşebbeh) hazfedildiği isti’âredir.¹⁷³ Buna açık isti’âre yada isti’âre-i musarraha da denir.

Misal: "فَلَمْ أَرَ قَبْلِي مَنْ مَشَى الْبَحْرَ نَحْوَهُ وَلَا رَجُلًا قَامَتْ تَعَانِفُهُ الْأَسْدُ"

“Benden önce, denizin kendisine doğru yürüdüğü bir kişi görmedim. Arslanların kalkıp kendisiyle kucaklaştığı bir adamı da görmedim”¹⁷⁴

el-Mütenebbi’nin bu şiiri iki mecazı kapsar. Bunlardan birincisi aralarındaki benzerlik ilişkisinden dolayı, kendisi ile cömert adam kastedilen "البحرُ" (deniz) kelimesidir. Karine: "مشى" (yürüdü) kelimesidir. İkincisi de aralarındaki benzerlik ilişkisinden dolayı, kendisi ile cesur insanlar kastedilen "الأسدُ" (arslanlar) kelimesidir. Karine: "تَعَانِفُهُ" (onunla kucaklaşır) ibaresidir.¹⁷⁵

Bu misalde müşebbehün bih açıkça zikredildiği için istiare-i tasrihiyyedir.

¹⁷¹ Âdem Dölek, *Edebi Açıldan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum, 2001, s. 29.

¹⁷² el-Haşimi, s. 304; Bilgegil s. 158; Bolelli, s. 79.

¹⁷³ Eren, Uzunoğlu, s. 152.

¹⁷⁴ Ali el-Cârim Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâzıha* s. 75.

¹⁷⁵ Bolelli, s. 81.

"الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ" ¹⁷⁶
 "Elif. Lam. Ra. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır." ¹⁷⁷

Bu ayette geçen "الظُّلُمَاتِ" (karanlıklar) ve "النُّورِ" (aydınlık) kelimeleri asıl manaları dışında kullanmıştır. Bu istiaredeki alaka ise; "الضَّلَالِ" (sapıklık) ile "الظُّلُمَاتِ" (karanlıklar) ve "الهدى" (hidayet) ile "النُّورِ" (aydınlık) arasındaki benzerliktir. Her ikisi de doğru yolu şaşırma sebebinde birleştiği için sapıklık, karanlığa benzetilmiştir. Müşebbehün bih'e delalet eden "الظُّلُمَاتِ" (karanlıklar) kelimesi istiâre-i tasrihiyyeye-i asliye yoluyla müşebbeh olan "الضَّلَالِ" (sapıklık) için geçici olarak kullanılmıştır. ¹⁷⁸

Misal: "يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً"

"Tertemiz sahifeleri okuyor." ¹⁷⁹

Ayetinde sahifelerin batıldan uzak oluşu, onların pislikten temizlenmesine benzetilmiş ve "مُطَهَّرَةً" (tertemiz) kelimesi müstear olarak kullanılmıştır. Bu da istiâre-i tasrihiyye'dir.

Misal: "لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ"

"Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez"

Hadis-i şerifinde "مِثْقَالُ ذَرَّةٍ" / zerre miktarı ifadesi ile kastedilen "en az miktar"dır. Böylece en az miktar karınca ağırlığına benzetilmiştir.

Hiz. Peygamberin Hiz. Halid Bin Velid için kullandığı;

Misal: "سَيْفٌ مِنْ سَيُوفِ اللَّهِ"

"Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır." ¹⁸⁰ sözünde isti'âre-i tasrihiyye vardır. Bu ifadedeki "سَيْفٌ" / kılıçtan maksat Halid Bin Velid'dir. Peygamberimizin (sav) bu ifadesinden sonra "سَيْفُ اللَّهِ" / "Allah'ın kılıcı" lakabıyla anılmıştır. Burada "سَيْفٌ" müşebbehün bih'tir. Müşebbeh olan Hiz. Halid bin Velid zikredilmemiştir. ¹⁸¹

Türk Edebiyatında ise Yahya Kemal'in şu dizeleri açık istiâreye örnek olarak verilebilir:

¹⁷⁶ İbrahim sû'resi, 14/1.

¹⁷⁷ TDV, Kur'an- Kerim ve Yüce Meali, s.255.

¹⁷⁸ el-Haşimi, s. 309-314.

¹⁷⁹ Beyine sû'resi, 98/2.

¹⁸⁰ Buhari, Megazi, 44.

¹⁸¹ Dölek, s. 30.

*Macera başlamak üzereymiş o gün,
Sürecekmiş bu ateş yıllarca.*

Bu beyitte şair, aşkı ateşe benzetmiştir. Aşkın yakıcılığını daha şiddetli bir şekilde belirtmek için onun yerine ateşi kullanmıştır. Burada ateş kelimesi şiddetli sevgi anlamında, benzetme maksadıyla mecazî manada kullanılmıştır. Ateşkelimesinin hakiki manasında kullanılması mümkün değildir. Zira aşk; odun, kömür, gaz gibi maddelerin tutuşturulmasıyla meydana gelmez.¹⁸²

3.2.1.2. İstiâ're-i mekniyye

Bir şeyi, zihinde diğer bir şeye benze tip, bu benzetmeden yalnız müşebbeh ile müşebbehünbihe bağlı bir unsur zikredip müşebbehün bihin lafzı hazfedilen istiaredir.¹⁸³

"وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَرَهَا أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ"

“Ölüm, pençelerini sapladığı zaman, hiçbir muskanın fayda vermeyeceğini görürsün”

Bu beyitte, ölüm, yırtıcı bir hayvana benzetilmiş, fakat onun kendisi değil de levazımından olan "الأظفارُ" (pençeler) zikredilmiştir. Aralarındaki ilişki ise, her ikisi de habersiz saldırır. Bu beyitte müşebbehün bih açıkça ifade edilmediği için buna “istiâre-i mekniyye” denilmiştir.

Misal: "فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ"

“Onları ateşe soktu”¹⁸⁴

Bu ayette vürud fiili su almak, suya gitmek manasında kullanılır. Burada (cehennem) alınmak üzere kendisine gidilen suya benzetilmiştir. Müşebbehün dih "الماءُ" (su) kelimesi hazfedilmiş, onunla ilgili olan "وَرُوْدُ" kelimesiyle ona işaret edilmiştir. Kavminin önündeki haliyle Firavun, susuzluğu gidermek için suya gelmekte olanların önünde bulunan kimseye benzetilmiştir. Müşebbehün bih hazfedildiğinden burada “istiâre-i mekniyye” vardır.

Misal: "عَلَيْكُمْ بِالذُّلْجَةِ، فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ"

¹⁸² Kocakaplan, s. 90.

¹⁸³ Bilgegil, s. 160.

¹⁸⁴ Hud sû'resi, 11/98.

“Sakin gece yolculuğunu kaçırmayınız.Çünkü yer geceleyin dürülür.”¹⁸⁵

Bu hadiste; "إِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ" “Yer geceleyin dürülür” ibaresinde “gece” bir yaygıya ve kumaş parçasına benzetilmiştir. Benzetme yönü; yaygı ve kumaş dürmekle kısaltıldığı gibi, uzun olan yolun mesafesi de gece yolculuğu ile kısaltılır. Fakat “müşebbehün bih” bu hadiste açıkça zekredilmemiştir. Ancak ona delalet eden "تَطَوَّى" (dürülür) kelimesi bir karine olarak zikredildi. Bu hadis-i şerifte “istiare-i mekniyye” vardır.¹⁸⁶

Misal: "وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ"

“Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger.”¹⁸⁷

Bu ayeti kerimede “insan” kanatlı kuşa benzetilmiş ve müşebbehün bih olan “kuş” lafzı hafzedilmiş, yerine levazımından olan “kanat” lafzı getirilmek suretiyle istiâre-i mekniyye yapılmıştır.¹⁸⁸

Peygamber efendimiz (sav) bir hadisinde:

“Şüphesiz İslam, düğüm düğüm, ipin tel tel çözülmesi gibi çözülecektir.” buyurmaktadır.

Bu hadiste asıl kastedilen İslam’ın önemli amellerinin yapılmayacak olmasıdır. Hadis-i Şerifte İslam, örülmüş bir ipe benzetilmiştir. Benzetme yönü ise, ipin tellerinin birbirini desteklemesi gibi, amellerin birbirini desteklemesidir. Bu hadiste müşebbeh olan İslam zikredilip benzetme açık olmadığından istiâre-i mekniyye bulunmaktadır.¹⁸⁹

Mehmet Akif’in şu mısralarında hem isti’are-i tasrihiyye hem de isti’are-i mekniyye vardır:

*Şu karşımızdaki mahşer çıldırsa,
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Değil mi ortada bir sine çarpıyor, yılmaz,
Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz.*

Bu dörtlükte şair, düşman kalabalığını önce mahşere benzeterek açık isti’are yapmış, daha onra o mahşeri bir köpeğe benzeterek, müste’arun minh’i

¹⁸⁵ Ebu Davud, Cihad, 57.

¹⁸⁶ Bolelli, s. 88.

¹⁸⁷ İsra sû’resi, 17/24.

¹⁸⁸ Eren, Uzunoğlu, s. 155.

¹⁸⁹ Dölek, s. 31; İbrahim Bayraktar, **Edebi ve İlmi Açından Hadis**, İzmir, 1993, s. 59-60.

zikretmeyip onun levazımından olan “çıldırca” ve “kudursa” kelimelerini zikrederek isti’are-i mekniyye yapmıştır.¹⁹⁰

3.2.1.3. İsti’âre-i hissiyye

Duygularla algılanabilen kavramlarla yapılan isti’are çeşididir.

Misal: "فَأَخْرَجَ لَهُمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُورًا"

“Derken onlara böğürmesi olan bir dana heykeli çıkardı.”¹⁹¹

Burada müstearun minh ineğin yavrusu, müstearun leh Yüce Allah’ın Kıptilerin zinet eşyalarından yarattığı hayvan, cami ise şekildir. Bütün kavramlar hissi (duygusal)dır.¹⁹²

3.2.1.4. İsti’âre-i akliyye

Duygularla değil de akıl ile soyut olarak algılanabilen kavramlarla yapılan istiare çeşididir.

Misal: "فَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا"

“ (İşte o zaman) Eyvah, eyvah! Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı? derler.¹⁹³

Bu ayette müste’arun minh "الرَّقَادُ" / uyku müste’arun leh, "الْمَوْتُ" / ölüm, cami ise fiilin açıkça görülmemesidir. Bunların tamamı aklen anlaşılan şeylerdir, yani aklidir.¹⁹⁴

3.2.2. Müste’ârın lafzının durumuna göre isti’arenin çeşitleri

3.2.2.1. İsti’âre-i asliyye

Kendisinde isti’âre yapılan kelime câmid (türetilmeyen) cins isim olursa istiâre asliyyedir.¹⁹⁵

Cesur adam için isti’are olunan, "أَسَدٌ" / aslan,

Şiddetli bir vuruş için isti’are olunan, "قَتْلٌ" / öldürme,

Bir güzel için isti’are olunan, "الْبَدْرُ" / dolunay lafzını kullanma gibi.

el-Mütenebbî bir kalemi vasfederek şöyle demiştir:

¹⁹⁰ Tahirü'l-Mevlevi, s. 73.

¹⁹¹ Taha sûresi, 20/88.

¹⁹² el-Kazvini, s. 116; Eren, Uzunoğlu, s. 158.

¹⁹³ Yasin sûresi, 36/52.

¹⁹⁴ el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s. 117; Eren, Uzunoğlu, s. 158.

¹⁹⁵ Bilgegil, s. 159; el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s. 118; Bolelli, s. 90.

"يَمُوجُ ظِلَامًا فِي نَهَارٍ لِسَانُهُ وَ يَفْهَمُ عَمَّنْ قَالَ مَا لَيْسَ يَسْمَعُ"

“Onun dili, karanlığı (mürekkebi), gündüze (kağıda) döküyor. Duymadığı şeyleri söyleyen kimsenin (yazarın) da (söylediklerini) devamlı anlıyor”

Bu beyitte “ لِسَانُهُ ” kelimesindeki zamirin işaret ettiği şey olan kalem, bir insana benzetilmiş. Müşebbehün bih (insan) hazfedilmiş, onunla ilgili bir şeyle (dil ile) insana işaret edilmiş. Burada ki isti’are, “isti’are-i mekniyye”dir. Mürekkep karanlığa benzetilmiş. Çünkü siyahlık her ikisinin ortak özelliğidir. Müşebbehün bihe delalet eden kelime, “isti’are-i tasrihiyye” yoluyla müşebbeh için kullanılmıştır. Kağıt da gündüze benzetilmiştir. Çünkü her ikisi beyazlık özelliğinde birleşir. Sonra müşebbehün bihe delalet eden “نَهَارٌ” kelimesi, “isti’are-i tasrihiyye” yoluyla müşebbeh için kullanılmıştır. İsti’are, câmid bir kelimedede yapıldığı için “isti’are-i asliyye” dir.

Misal: "لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ"

“İnsanları karanlıktan aydınlığa çıkarman için...”¹⁹⁶

Bu ayet-i celilede Allah’ın yolu yerine câmid bir kelime olan “النُّورُ” kelimesi zikredilerek isti’are-i asliyye yapılmıştır.

3.2.2.2. İsti’âre-i tebeiyye

Kendisinde isti’âre yapılan kelime fiil veya ondan türetilen ismi fail, ism-i mef’ul, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zaman, ism-i mekan, ism-i alet gibi müştak bir kelime veya edat harf olursa isti’are tebeiyye olur.¹⁹⁷

İsti’âre-i tebeiyye fiil ve müştaklarında olursa, karinesinin bulunduğu yer:

Fail üzerinde olur:

"نَطَقَتِ الْحَالُ بِكَذَا" “Durum bunu dile getirdi”

Mef’ul üzerinde olur:

"قَتَلَ الْبُخْلَ وَ أَحْيَا السَّمَّاحَا" “O, cimriliği öldürdü, (ortadan kaldırdı) ve cömertliği diriltti. (ortaya çıkardı)”

Mecrur üzerinde olur:

Yüce Allah’ın (c.c.): "فَبَسَّرْنَاهُمْ بَعْدَآبِ الْيَمِّ" “Onları acı bir azab ile müjdele”¹⁹⁸ sözü gibi¹⁹⁹

Misal: "أَنْتَ فِي خَضْرَاءَ ضَاكِكَةٍ مِنْ بُكَاءِ الْعَارِضِ الْهَيْتَنِ"

¹⁹⁶ İbrahim sû’resi, 14/1.

¹⁹⁷ Bolelli, s. 90; Bilgegil, s. 159; el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s.118.

¹⁹⁸ Âl-i İmran sû’resi, 3/21.

¹⁹⁹ el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s.118.119.

“Sen, bol yağmurlu bulutun ağlamasından dolayı, gülen (parlayan) bir yeşil (çimen) içindesin.”²⁰⁰

Bu beyitte: çiçek açmak, gülmeye benzetilmiştir. Çünkü her ikisi, beyazlığın görünmesi ortak özelliğinde birleşirler. Sonra müşebbüh bihe delalet eden kelime, müşebbeh için kullanılmış ve çiçeklenmek mânasına gelen “الضحك” / gülmek masdarından; çiçekli manasına gelen ضاحك kelimesi türetilmiştir.

Buradaki isti'âre “isti'âre-i tasrihiyye-i tebeiyye”dir.

“وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَ فِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْتَدُّونَ”

“Musa'nın ökesi dinince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet (haberi) vardı.”²⁰¹

Bu ayette “سَكَتَ” lafzı isti'are-i tebeiyye olarak kullanılmıştır.

Hz. Musa'nın öfkesinin dinmesi susmaya benzetilmiştir. Her ikisi arasındaki cami unsur sakinleşmek ve yatışmaktır. Müşebbehün bih'e delalet eden susma fiilinin anlamı, müşebbeh olan öfkenin yatışmasından ödünç alınmış ve “سَكَتَ” fiiline öfkenin dinmesi anlamında verilmiştir.²⁰²

Misal: "إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ"

“Çünkü Rabbine kalb-i selim ile geldi.”²⁰³

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah kulun samimi bir kalple Rabbine yönelişini, hükümdara kıymetli ve güzel bir hediye takdim edip de rıza ve kabul gören kimseye benzettiğinden isti'are-i tebeiyye vardır.²⁰⁴

Misal: "وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا"

“Allah sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirdi.”²⁰⁵

Bu âyet-i kerimede isti'are-i tebeiyye vardır. Allahu Teala insanların yaratılma ve çeşitli aşamalarla geliştirilmelerini, yeryüzünün çıkarmış olduğu bitkiye benzetti ve “isti'are tebeiyye” yoluyla "نَبَاتًا" kelimesinden "أَنْبَتَ" fiilini türetip müstear olarak kullandı.²⁰⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v) mahşerde insanların durumlarını anlatırken:

²⁰⁰ Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâzıha*, s. 85.

²⁰¹ ‘Araf sû’resi, 7/154.

²⁰² Eren, Uzunoğlu, s. 157.

²⁰³ Saffat sû’resi, 37/84.

²⁰⁴ Bolelli, s. 101.

²⁰⁵ Nuh sû’resi, 71/17.

²⁰⁶ Bolelli, s. 102.

"فَيَكُونُ النَّاسُ عَلَى قَدَرِ أَعْمَالِهِمْ فِي الْعَرَقِ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى كَعْبِيهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى حَقْوَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يُلْجِمُهُ الْعَرَقُ الْجَامَا".
قَالَ وَأَشَارَ رَسُولُ اللَّهِ بِيَدِهِ إِلَى فِيهِ.

“Orada insanların amellerine göre kimilerinin teri topuklarına kadar, kimilerinin dizlerine kadar, kimilerinin böğürlerine çıkar, kimilerini de terleri gemler.” Buyurur ve eliyle de ağzına işaret eder.²⁰⁷

Hadisi şerifte mahşerin dehşetinden insanların amellerine göre farklı derecelerde terleyecekleri ifade edilirken kimilerinin ağzına kadar çıkacağı ve onların konuşmalarına mani olacağı belirtilmektedir. Gem, aslında atların ağzına takılan ve demirden yapılmış bir aletin adıdır. Bu alet, atların dillerini serbestçe hareket ettirmelerini engellediği gibi, mahşerde de ağzına kadar terleyenlerin terleri, ağızlarını doldurduğunda onların konuşmalarına mani olduğu için “ter”in bu durumu atın gemlenmesine benzetilmiştir. Dolayısıyla gemin kendiSİ değil, onun tanımı olan dili hareket ettirmemesi zikredilmesiyle hadiste istiare-i tebeyye vardır.²⁰⁸

"حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاةِ وَحُجِبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ"

“Ateş/cehennem, şehvet perdeleriyle perdelenip örtüldü. Cennet de nefsin hoşlanmadığı mükellefiyetlerin zorluklarıyla perdelenip örtüldü.”²⁰⁹

Hz. Peygamberin (sav) cevâmiu’l-kelim²¹⁰ olan sözlerinden birisi olan bu hadiste ifade edilen “ateş”ten maksat, cehennemdir. Perdelenmesi de "حُجِبَتِ" yada "حُفَّتِ" kelimeleri ile ifade edilmiştir. Her iki kelime de bir şeyin etrafını sararak örtmesi etrafını kuşatmasıdır. Cehennem de şehvani olan, nefsin gayri meşru istekleri ve Allah’ın yasakladığı günahlar ile perdelenmiştir. Yani cehennemin etrafında nefsin hoşuna giden şeyler bulunur, onlara saldıranlar, nefsinin istek ve arzularına tabi olanlar cehenneme giderler. Bu hadisi şerifte edebi açıdan iki tane istiare-i tebeyye bulunmaktadır.²¹¹

²⁰⁷ Müslim, Cennet, 62; Tirmizi, Kıyamet, 2; Ahmed b. Hanbel, V/854.

²⁰⁸ Dölek, s. 32-33.

²⁰⁹ Buhari, Rikak, 28.

²¹⁰ Cevâmiu’l-kelim: Az sözle çok mânâlar ifade etmek.

²¹¹ Dölek, s. 325.

3.2.3. Müşebbeh ve müşebbehün bih'in aralarındaki alakaya göre isti'arenin çeşitleri

3.2.3.1. İsti'âre-i vifâkiyye

Müşebbeh ve müşebbehün bih'in arasınd zıtlık bulunmadığı için tek bir şeyde bir araya gelmesinin mümkün olmasıyla oluşan istiareye “isti'are-i” vifakiyye denir.²¹²

Misal: " أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ "

“Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu bir olur mu?²¹³

Âyet-i celilesinde geçen “ اِحْيَا ” kelimesi (hidayet vermek) manasındadır. “İhya” müşebbehün bih “hidayet” ise müşebbehtir. Bu vasıflardan her ikisinin de Cenab-ı Allah'ta bulunması mümkündür.²¹⁴ Dolayısıyla burada isti'are-i vifakiyye vardır.

3.2.3.2. İsti'âre-i inâdiyye

Aralarındaki zıtlıktan dolayı müşebbeh ve müşebbehün bihin bir tek şeyde toplanmaları mümkün değil ise böyle isti'areye isti'are-i inadiyye denir.²¹⁵

Misal: " أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ "

Bu ayette geçen “مَيِّتٌ” kelimesi “delalet” manasındadır. Yani ölüm delalete benzetilmiştir. Ayette “مَيِّتٌ” müşebbehün bih “delalet” ise müşebbehtir ve bir şeyde ikisinin de birden bulunması mümkün değildir.²¹⁶

“İsti'are-i tehakkümiyye” ve “isti'are-i temlihiyye” de “isti'are-i inadiyye”- dendir. Bu istiarelerde de gerçek anlamın zıddında kullanım vardır.

Misal: " فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "

Onları acı bir azab ile müjdele.²¹⁷

“ فَبَشِّرْهُمْ ” müjdele lafzı iyi haberde kullanılır, ancak bu ayette zıddı olan kötü haberde kullanılmıştır.²¹⁸

Misal: " فَأَنَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ "

²¹² Dölek, s. 33.

²¹³ En'am sû'resi, 6/22.

²¹⁴ el-Kazvini, s. 115; Dölek, s. 33.

²¹⁵ Dölek, s. 33.

²¹⁶ A. g. e., s. 33.

²¹⁷ Âl-i İmran, 3/21.

²¹⁸ Eren, Uzunoğlu, s. 157; el-Kazvini, s. 115.

“Allah size keder üstüne keder verdi”²¹⁹

ayetinde geçen “ أَتَابَ ” fiili iyi şey vermede kullanılır, ancak burada tehekküm (alay etmek) yoluyla zıddı olan kötü şey vermede kullanılmıştır.²²⁰

3.2.4. Benzetme yönünün açık veya gizli olmasına göre isti’ârenin çeşitleri

3.2.4.1. İsti’âre-i âmiyye

Araştırmaya ve düşünmeye gerek kalmadan herkes tarafından anlaşılabilen istiarelerdir.²²¹

Misal: "رَأَيْتُ أَسَدًا يَرْمِي"

“Ok atan bir arslan gördüm”²²² gibi.

Kişinin sevdiği kimseye: “gülüm” diye hitap etmesinde de isti’are-i âmiyye vardır. Bu ibarede, vech-i şebeh’in “koku, güzellik ve temizlik” olduğu herkesçe kolay bir şekilde anlaşılmaktadır.²²³

3.2.4.2. İsti’âre-i hassiyye

Düşünmeyi gerektirecek kadar manası kapalı olan, ancak havas denilen bilgili kişiler tarafından anlaşılabilen istiarelerdir.²²⁴

Misal: "و سَأَلْتُ بِأَعْنَاقِ الْمَطِيِّ الْأَبَاطِعِ"

“Ufacık taşlı dereler develerin boyunlarıyla aktı.”²²⁵ sözünde olduğu gibi.

3.2.5. Müşebbeh ve müşebbeh bih’in mülayimlerinin (ilgili unsurların) söylenip söylenmemesine göre isti’âre’nin çeşitleri

3.2.5.1. İsti’âre-i mutlaka

Bir sıfata (manevi sıfat) ve (müste’ârün minh ve müste’ârün leh’e uygun gelecek) bir kısımlandırmaya yakın olmayan isti’âredir.²²⁶

²¹⁹ Âl-i İmran, 3/157.

²²⁰ Eren, Uzunoglu, s. 157.

²²¹ Dölek, s. 34.

²²² el-Kazvini, s. 116.

²²³ M. Orhan Soysal, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998, s. 56.

²²⁴ Dölek, s. 34.

²²⁵ el-Kazvini, s. 116.

²²⁶ Bilgegil, s. 166; el-Kazvini, *Telhis ve Tercümesi*, s.119.

Başka bir ifadeyle içinde müşebbehün bih ve müşebbehle ilgili (müste'ârün leh veya müste'ârün minh) hiçbir mülâimi (ilgili unsuru) zikredilmeyen isti'âredir.²²⁷

Misal: "لَهُ لَيْدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تُقَلِّمْ" "الْدَى أَسَدٍ شَاكِي السَّلَاحِ مُقَدِّفٍ"

“Ben, yeleleri bulunan, tırnakları kesilmemiş (zayıf olmayan) çok savaşa katılan güçlü silaha sahip aslanın (cesur adamın) yanındaydım.”²²⁸

Bu beyitte “أسد” / arslan kelimesi cesur adam için kullanılmıştır. “Cesur adam” müşebbeh, “arslan” müşebbehün bih’tir.

“لدى أسدٍ شاكي السلاح مقذفٍ” ifadesi, müşebbehin mülâimi olup “tecrid” dir.

“له ليدٌ أظفاره لم تقلم” ifadesi ise müşebbehün bih’in mülâimidir. Aynı zamanda “terşih”tir.

Tecrid ve teşrih beraber bulunduğundan bu beyitteki isti'âre, “isti'âre-i mutlaka”dır.

Misal: "خُلِقُ فُلَانٌ أَرَقٌ مِنْ أَنْفَاسِ الصَّبَا إِذَا غَازَلْتَ أَزْهَارَ الرَّبَا"

“Falancanın ahlakı; yüksek yerlerdeki çiçeklerle aşk sohbeti ettiğinde, “es-seba” (meltem rüzgarı, doğudan esen tatlı bir rüzgar) nın nefeslerinden daha incedir.”²²⁹

Bu beyitteki “الصَّبَا” / meltem rüzgarı kelimesinde “isti'are-i mekniyye” vardır. Çünkü o önce bir insana benzetilmiş, sonra insan kelimesi hafzedilmiş ve onunla ilgili bir husus olan “أنفاس” nefesler kelimesi ile kendisine işaret edilmiştir. Bu kelime, aynı zamanda “isti'are-i mekniyye” nin karinesidir. “غازلت” “aşk sohbeti yaptı” kelimesi “terşih” içindir.²³⁰

Misal: "رَأَيْتُ بَحْرًا عَلَى فَرَسٍ"

“Bir atın üzerinde deniz gördüm”

Bu cümlede müşebbeh olan methedilen kişi hafzedilip, müşebbehün bih olan “بحر” / deniz kelimesi zikredilmiştir. İkisi arasında cami sıfat ise cömertliktir.

²²⁷ Bolelli, s. 103; el-Haşimi, s. 330; Dölek, s. 34; Eren, Uzunoğlu, s. 160.

²²⁸ el-Haşimi, s.330.

²²⁹ Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, el-Belağatü'l-Vâzıha, s. 91.

²³⁰ Bolelli, s. 106.

Asıl mananın kasedilmesine mani olan karine ise “على فرس” ibaresidir. Bu istiarede her iki tarafla alakalı herhangi bir sıfatın zikredilmemesi onun istiare-i mutlaka olduğunu göstermektedir.²³¹

3.2.5.2. İsti'âre-i muraşşaha

Bir istiarede müste'ârî minhe ait bir mülayimin zikredilmesiyle meydana gelen istiaredir. Bu istiareye terşih de denir.²³²

Misal: " حازرُ أن تُقتلَ وقتَ شبَابِكِ*فإن لِكُلِّ قتلٍ قِصاصًا "

“Sakın gençlik zamanını öldürme! Şüphesiz ki her öldürmenin bir kisası vardır.”

Bu beyitteki “تقتل” öldürmek kelimesinde “isti'âre-i tasrihiye tebeiyye” vardır. Burada, gençlik zamanını eğlence ve oyunla geçirme, öldürmeye benzetilmiş. Çünkü ikisinde de kötü etkinin meydana gelme ortak özelliği vardır. Sonra “أقتل” masdarından vaktini boşa harcar, manasına gelen “تقتل” fiili türetildi. Karine: “وقتَ شبَابِكِ” gençlik zamanı”dır. Son cümlede “terşih” vardır.²³³

Misal: "أولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت تجارتهم"

“İşte onlar öyle kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın almışlardır da ticaretleri kar etmemiştir.”²³⁴

Bu ayette “satın almayı” ifade eden “الإشتري” kelimesi, “tercih etmek, seçmek,” manasına olan “الإختيار” kelimesinden isti'are yapılmış ve müşebbehün bih olan “الإشتري”nin sıfatı olan “رَبِحَتْ” ve “تِجَارَت” kelimeleri zikredilmiştir. “iştiara” kelimesinin gerçek manasını kastetmemize engel olan karine de (karine-i mania) “الضلالة” kelimesidir.²³⁵

Terşih, mübalağanın gerçekleşmesini içerdiği için diğerlerinden daha belîğdir. Onun yapısı, teşbihi unutmüş görünme (yani müste'ârün leh'in müste'ârün minh'in aynısı olduğu iddiası) üzerine kurulur. Hatta, mekanın yüceliği üzerine kurulan, değerın yüceliği üzerine kurulur.

²³¹ Eren, Uzunoğlu, s. 160.

²³² Bilegil, s. 167; Haşimi, s. 330; Bolelli, s. 103; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâzıha*, s. 91.

²³³ Bolelli, s. 109-110.

²³⁴ Bakara sû'resi, 2/16.

²³⁵ Eren, Uzunoğlu, s. 169; Dölek, s.35.

Misal: "و يَصْعَدُ حَتَّى يَظُنَّ الْجَهْلُ بِأَنَّ لَهُ حَاجَةً فِي السَّمَاءِ"

“O, o kadar yükselir ki, (durumuna) bilmeyen kimse, kendisinin semada bir işi olduğunu sanır.”²³⁶

Türkçedeki “Türk kuşu, kuvvetli kanatlarıyla havayı yarıyordu” ibaresinde de uçak kuşa benzetilmiş, müste’arun minh’in mülayimi (ilgisi) olan kanat lafzının zikriyle teşkil olunmuştur.²³⁷

3.2.5.3. İsti’âre-i mücerrede

Müste’ârî lehin mülayimlerinden birini ihtiva eden (içinde müşebbehin mülayimi (münasib unsuru) zikredilen) isti’ârelere mücerred isti’âre denir.²³⁸

Başka bir ifadeyle müste’ârün lehe uygun olana yakın olan isti’âredir.

Misal: "إِشْتَرَى بِالْمَعْرُوفِ عَرْضَكَ مِنَ الْأَدَى"

“İyilik yapmakla, şerefini lekelenmekten satın al”²³⁹

Bu ibarede, "إِشْتَرَى" / satın al kelimesinde “isti’âre-i tasrihiyye tebeiyye” vardır. Burada ırzı korumak, satın almaya benzetilmiş. Çünkü her ikisi istenen şeyi elde etme ortak özelliğine sahiptir. "إِشْتَرَى" masdarından “koru” manasına gelen “إِشْتَرَى” emir fiili türetilmiştir. Karine “عَرْضَكَ” kelimesidir. “الْأَدَى” kelimesini zikretmede “tecrid” vardır.²⁴⁰

Misal: "رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً أَلْجَمَ نَفْسَهُ بِإِعَادِهَا عَنْ شَهَوَاتِهَا"

“Nefsini şehvi arzularından uzaklaştırmak suretiyle ona gem vuran kişiyi, Allah esirgesin”²⁴¹

Bu ifadede nefis cins bir ata benzetilmiş. Çünkü her ikisi gemlenme ortak özelliğine sahiptir. Burada müşebbehün bih olan “at” terkedilmiş, onun yerine onun bir sıfatı olan bir “الْجَمَّ” / gemledi kelimesiyle ona işaret edildi. Karine gemlemeyi nefis için ispatlamaktır. Burada isti’âre, müete’arun leh olan nefis ile alakalı olarak “nefsi şehvetlerden uzaklaştırma” yı içermektedir ki, bu da “tecrid” dir. Yani “isti’âre-i mücerrede” dir.²⁴²

Misal: "عَمْرُ الرَّدَاءِ إِذَا تَبَسَّمَ ضَاحِكًا"

²³⁶ el-Kazvini, *Telhis ve Tercümesi*, s.120.

²³⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ’câz ve Belâğat Deyimleri*, Erzurum, 2001, s.92.

²³⁸ Haşimi, s.330; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâziha*, s. 90.

²³⁹ el-Haşimi, s.330.

²⁴⁰ Bolelli, s. 111.

²⁴¹ Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâziha*, s. 93.

²⁴² Eren, Uzunoğlu, s. 160; Dölek, s.34-35; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belağatü'l-Vâziha*, s. 111.

“O, gülme ile (bitecek) tebessüm ettiği zaman çok bahşiş vericidir.”²⁴³

Misal: "فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ"

“Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku elbisesini tattırdı.”²⁴⁴

Bu ayeti kerimede "لباس" / elbise kelimesi açlık ve korku anında kaplayan ızdırıp yerine kullanılmış olup, "أَذَاقَ"/ tattırma kelimesi de bu isti'arenin tecridi (müstearun leh'in bir unsuru) olmuştur.²⁴⁵

3.2.6. İfrad ve terkiib yönünden isti'ârenin çeşitleri

3.2.6.1. İsti'âre-i müfrede

Müstearın tekbir lafızdan ibaret olduğu istiarelere “isti'are-i müfrede” denir. Musarrah ve mekni olan isti'arelerin tümü bu guruba dahildir.²⁴⁶

3.2.6.2. İsti'âre-i temsiliyye

Zihinde tek bir tasavvur hâsıl etmek üzere, isti'ârelerin ard arda sıralanmasından meydana gelen, mübalağa için aralarındaki benzerlikten dolayı esas manası dışında bir manaya kullanılan (asıl manasına benzetilen manada kullanılan) terkiibdir.²⁴⁷

Bu isti'ârenin diğer adıda “**mürekkebi isti'âre**”dir.

Temsili isti'âre yapılırken söylenen ya da söylenmeyip kapalı bırakılan unsurların ikisi de maddi dünyadan seçilir, ya da kapalı tasavvur, mânevi dünyadan maddi dünyaya intikal ettirilir.

Temsili istiareler halk arasında yaygın hale gelirse “mesel” olur. Dolayısıyla dilimizde “atasözü” dediğimiz ve Arapça'da “darb-ı mesel” denilen ifadeler aslında temsili istiarenden başka bir şey değildir.²⁴⁸ Ancak Mesellerde muhatabın durumuna göre herhangi bir değişiklik yapılmaz, ilk ortaya çıktığı orijinal şekli ile kullanılır.

Misal: "وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرُ اسْتَقَلَّ السَّوَابِقِيَا"

“Kim denize yönelirse, küçük nehirleri az görür”²⁴⁹

²⁴³ el-Kazvini, s. 119.

²⁴⁴ Nahl sû'resi, 16/112.

²⁴⁵ Dölek, s. 34-35.

²⁴⁶ A.g.e., s. 35.

²⁴⁷ Bilgegil, s.163; Bolelli, s. 112; Haşimi, s. 333; Ali el-Cârim, Mustafâ Emîn, **el-Belağatü'l-Vâziha**, s. 98; el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s.120; Abdulaziz Atik, **İlmü'l-Beyan**, s. 192-193.

²⁴⁸ Bilgegil, s. 163.

²⁴⁹ Mustafâ Emîn, **el-Belağatü'l-Vâziha**, s. 100; **Delilü'l-Belağati'l-Vâziha**, s. 57.

Yani ilim ve bilgi açısından yüksek seviyede olan âlimlere müracaat edilir, aşağı seviyede olanlar terk edilir.

Misal: "إِنِّي أَرَاكَ تُقَدِّمُ رَجُلًا وَتُؤَخِّرُ أُخْرَى"

"Seni bir adım ileri, bir adım geri atarken görüyorum"²⁵⁰

Misal: "وَكُلُوا وَشَرِبُوا حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ"

Bu âyette isti'âre-i temsiliyye vardır. İplikler mecaz olarak kullanılmış, sabahın beyazlığı ve gecenin karanlığı kastedilmiştir. İpliklere benzetilmenin sebebi ise sabahın beyazlığının tan yeri ilk ağardığında hafif bir aydınlık şeklinde olması, gecenin, karanlığı ise yok olup gitme durumunda olduğundan, her ikisinin de zayıf olmasıdır. Ancak beyazlık gittikçe artar karanlık gittikçe azalır.

Misal: "وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ"

"Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer."²⁵¹

Âyet-i celîle de Allahu Teala Allah'ın kulların kulların kalplerine hakim olması ve onları dilediği gibi çevirmesi, iki şey arasına giren kimseye benzetilmiştir. Bu ayette isti'âre-i temsiliyye vardır.

Yine aşağıdaki ayette mürekkeb isti'areye örnek olarak verilebilir.

"مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الذِّبْيِ اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَّا يُبْصِرُونَ"

"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve hemen onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) göremezler."²⁵²

Misal: "لَا يُدْعِغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حُجْرٍ مَرَّتَيْنِ"

"Mü'min bir delikten iki defa ısırılmaz"²⁵³

Yani inanan insan bir defa hata yapar. Yaptığı o hatadan ders alır ve bir daha ona dönmez, onu yapmaz.

²⁵⁰ el-Kazvini, **Telhis ve Tercümesi**, s.120; el-Haşimi, s. 333-334.

²⁵¹ Enfal sûresi, 8/24.

²⁵² Bakara sûresi, 2/17.

²⁵³ Buhari, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63; Ebu Davud, Edeb, 29.

SONUÇ

Belâgat ilmi , Arap dilinin özelliklerini anlamak ve ince sırlarına vakıf olmak bakımından, değer arz edip, başvurulması gereken en önemli ve köklü ilimlerden biridir. Bu ilim, yerinde, zamanında en uygun ve doğru ifadeyle konuşma, meramını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda ifade etmenin yanında muhataba tesir edecek tarzda söz söyleme sanatıdır.

Belâgat ilminin en önemli konusu olan edebi sanatlar, sözün güzellik kazanması açısından vazgeçilmez unsurlardır. Duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun, en güzel şekilde ifade edebilmenin ve edebi eserleri daha iyi anlayabilmenin şartı edebi sanatları iyi bilmektir.

Birbiriyle iç içe olan edebi sanatların mecâz, düşünce, heyecan, bilgi, anlam, söz, harf ve yazı gibi birçok açıdan sınıflandırılması mümkündür. Fakat edebiyatçılar edebi sanatları genel hatlarıyla meâni, beyan ve bedî ilimleri içerisinde tasnif etmişlerdir.

Düşüncelerin, duyguların, değerlerin ve onların anlatımında kullanılacak yolların farklı söz ve usullerle açık ve güzel bir şekilde ifade edilmesini sağlayan kurallardan bahseden beyan ilminin en önemli konuları arasında kinaye ve isti'âre sanatları yer almaktadır.

Kinayede gerçek anlamın da geçerliliği sebebiyle onun hakikat kabilinden olması çoğunluğun görüşü olmakla birlikte kinayenin mecaz, ne hakikat ne mecaz, kısmen hakikat, kısmen mecaz olduğunu söyleyenler de vardır. Belâgat âlimleri, ince bir söz sanatı ve üstü kapalı bir anlatım üslûbu olan kinayenin açık ve düz ifadeden daha belîğ bir anlatım tarzı olduğunda birleşir. Çünkü kinaye anlatılmak isteneni daha tesirli, daha çarpıcı ve daha vurgulu bir biçimde sunar. Soyut kavramlar kinaye sanatı sayesinde canlı, hareketli ve görülür bir resim halinde takdim edilir.

Arap edebiyatında klasik dönemden itibaren en yaygın kullanılan sanatlardan biri olan isti'âre, akılla duygular arasında bağlantı kurarak fikir ve hayalleri kuvvetlendirip anlatımı daha etkili hale getirir ve bu yönüyle düz ifadeye tercih edilir. Ayrıca okuyucu veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül imkanını zenginleştirip manaya parlaklık katar.

Belâgatçılar mecâz ve kinayenin, hakikat ve sarâhatten, mecâzın bir bölümü olan isti'ârenin de teşbihten daha edebi olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Hem Arapların dile ve edebiyata büyük önem vermeleri, hem de Arapça'nın edebi sanatlar vasıtasıyla söze parlaklık kazandırmaya, sözü daha etkili kullanmaya, duygu ve düşüncelerini daha güzel anlatmaya elverişli bir dil olması sebebiyle gerek Arapların günlük konuşmalarında gerekse Arap edebiyatına ait eserlerde bu sanatlar çok önemli bir yere sahiptir.

Arap dili ve edebiyatının en önemli kaynakları arasında yer alan ve en yüce edebi şaheser olan Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin (sav) hadislerinde edebi sanatların çokça kullanılmış olmasından dolayı, Kur'an'ın ve Hadis-i şeriflerin hakkıyla anlaşılması ve değerlendirilmesi, edebi vasıflarının idrak edilebilmesi belâgat ilminin inceliklerine vakıf olmakla mümkündür.

KAYNAKLAR

- Abdülazîz Atik, *İlmü'l-Bedî'* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
 -----, *İlmü'l-Beyân* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
 -----, *İlmü'l-Meânî* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (I-VI), İst., 1992.
- Ali el-Cârim ve Mustafâ Emin, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, Mısır, 1959.
 -----, *Delîlü'l-belâğati'l-vâziha*, Mısır, 1959.
- Bayraktar, İbrahim, *Edebi ve İlmi Açıdan Hadis*, İzmir, 1993.
- Bedevî, Tabâne, *Mü'cemü'l-belâğati'l-'arabiyye*, (Dördüncü baskı, (nşr., Dârü İbn Hazm), Beyrut, 1997.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, I Belâğat, Ankara, 1980.
- Bolelli, Nusreddin, *Belâğat Kur'an Edebiyatı*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., İst., 1993.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il, *el-Câmi'u's-sahih*, (I-VIII) İst., 1987.
- Canan, İbrahim, *Kütübi Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (I-XVIII), Akçağ Yay., Ankara, 1988.
- Cevdet Paşa, Ahmed, *Belâğat-ı Osmaniye*, İst., 1310 h.
- Dölek, Âdem, *Edebi Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum, 2001.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Beyân" T.D.V., *İslam Assiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- Durmuş, İsmail "Kinâye" T.DV., *İslam Assiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- Durmuş, İsmail, "Meânî" T.DV., *İslam Assiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- Durmuş, İsmail, Pala, İskender, "İstiâre", T.D.V., *İslam Assiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as-esSicistânî, *Sünen*, (I-IV), İstanbul, 1992.
- Emin, Ahmed, *Rûhü'l-İslam*, III, Beyrut, 1969.
- Eren, Cüneyt, Uzunoğlu, M. Vecih, *Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar Belâğat*, İzmir, 2006.
- Eren, Şâdi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, İst., 2002.

- Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-Muhit* (nşr., Mektebetü tahkikü't-türâs fî müesseseti er-Risâle), Beyrut, 1987.
- Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî, *el-Belâğatü'l- 'arabiyye üsûsühâ ve ulûmühâ ve fînûnühâ*, I-II, (Birinci baskı, nşr, Dârül-kalem), Beyrut, 1996.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Bedî", T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İst., 1992.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *I'câz ve Belâgat Deyimleri*, Erzurum, 2001.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâğa fi'l meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, (Kahraman Yay.), İstanbul, 1984.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed, *Lisânü'l-'arab*, I-XV, Beyrut
- İbnu Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen* (I-II), İst., 1992.
- İslam Ansiklopedisi*, DİB., İst., 1988-2007.
- Kaçar, Halil İbrahim, *Edebi Yönden Hazif Üslûbu*, İstanbul, 2003.
- el-Kazvini, Hatib, *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, (Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut, 1985.
- , *Telhîsü'l-Miftah (Telhis ve Tercümesi)*, haz: Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Prof. Dr. Mustafa Kılıçlı, Prof. Dr. Sadi Çögenli, İst.
- Kılıç, Hulusi, "Belâgat", T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İst., 1988-2007.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV., Ankara, 1993.
- Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Ebedi Sanatlar* (Dördüncü baskı, Akçağ Yay.), Ankara, 2005.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, (Damla Yayınevi), İst., 1999.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'* (I-II), İst., 1992.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ûlûmü'l-belâğa*, Beyrut, 1984.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, I-VIII, İstanbul, 1982.
- er-Radî, eş-Şerif, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, (Tah. Tâhâ Muhammed ez-Zeyni), Kahire, ts.
- es-Sekkâki, Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'ulûm*, Beyrut, 1407/1987,
- Soysal, M. Orhan, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa , *Sünen*, (I-V), İst., 1992.

Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki't-tenzîl*, I-IV, Beyrut.

-----, *Esrârü'l-belâğ*, (Dâru Sâdır), Beyrut, 1965.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı Bağbaşı Beldesinde doğdu. Aynı beldede ilkokulu tamamladı. 1997 yılında Erzurum İmam Hatip Lisesinden, 2002 yılında da Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belâğatı bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. 2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmeni olarak göreve başlamış olup halen bu görevini sürdürmektedir.